

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Кафедра зарубіжної літератури

**Художня реконструкція минулого в романі
Курта Воннегута «Бійня номер п'ять»**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки IV курсу
спеціальності

«Зарубіжна література та англійська мова:
теорія і методика навчання»

Дівочої Лариси Олександрівни

*галузь 01 – Середня освіта / Педагогіка
спеціальність – 014.02 Середня освіта*

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Михед Т.В.

Рецензент:

д. філол. н., проф. Мегела І.П.

Допущено до захисту

Протокол засідання кафедри № ____ від _____

Завідувач кафедри _____ проф. Мірошніченко Лілія Ярославівна

Київ — 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ КУРТА ВОННЕГУТА:	
1.1. Друга світова війна та література.....	9
1.2. Творчість Курта Воннегута у рецепції вітчизняного та зарубіжного літературознавства: основні вектори дослідження.....	16
1.3. Категорії історизму та художнього часу в трактуванні сучасного літературознавства.....	22
Висновки до Розділу I.....	29
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЄ ВІДТВОРЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ «БІЙНЯ НОМЕР П'ЯТЬ, АБО ХРЕСТОВИЙ ПОХІД ДІТЕЙ» КУРТА ВОННЕГУТА:	
2.1. Ідея створення роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей».....	31
2.2. Війна як межова категорія.....	32
2.3. Категорія художнього часу.....	36
2.4. Критика фашизму та воячини.....	42
2.5. Взаємодія реального та фантастичного.....	45
2.6. Образ смерті («Бува й таке»).....	46
2.7. Образи солдатів.....	48
2.8. Образ Біллі Пілігріма.....	52
Висновки до Розділу II.....	54
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНИЙ КОМПОНЕНТ:	
3.1. Важливість виховання у сучасної молоді прагнення до гуманістичних ідеалів та стійких літературних і глядацьких інтересів.....	57
3.2. Сценарій позакласного заходу ««Кіноклуб» для учнів старших класів за екранізацією роману Курта Воннегута «Бійня номер 5 або Хрестовий похід дітей».....	58
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ABSTRACT.....	74

ВСТУП

Двадцяте століття є одним з найбільш суперечливих періодів в історії людства. З одного боку, це епоха наукового, технічного, інтелектуального прогресу, небувалого прориву у всіх областях людської діяльності. З іншого боку, двадцяте століття було періодом глибокої духовної кризи, переоцінки традиційних цінностей і ломки здавна усталених у свідомості людини уявлень про добро і зло. У сучасних умовах дослідження на цій основі новітньої літератури країн Заходу набуває особливо важливого значення.

Актуальність теми. Релевантність обраної теми залежить від актуалізації у соціокультурному середовищі наступних проблем:

- образ «трагічної долі» країн (у даному випадку ми акцентуємо увагу на образі Америки);
- антифашистські настрої (зокрема після Нюрнберзького процесу);
- радикалізація та культурно-національна локалізація як ключові тенденції соціокультурного та політичного життя сьогодення.

Відтак, актуальність пропонованого дослідження полягає в тому, що вивчення проблематики та поетики романної творчості Курта Воннегута, соціокультурного контексту його творів, виявлення специфіки його авторської стратегії в повоєнний період зокрема (після Другої світової війни), значно розширює і поглиблює уявлення як про творчість самого письменника, так і про головні тенденції розвитку прози США ХХ-го століття, що дозволяє доповнити картину розвитку американської літератури цього періоду в цілому.

«Бійня номер п'ять» дозволяє прослідкувати, як у літературі відображається авторське бачення таких етичних проблем сьогодення, як жорстокість, людське насилля та його невідворотність, свобода волі, війна та мир. Оскільки Друга світова війна розглядається автором як «хрестовий похід дітей», на перший план висувається проблема дорослішання. Головна настанова нашого дослідження – продемонструвати не лише особливості художньої реконструкції минулого у творчості Курта Воннегута, специфіку

художнього часу та простору, але також окреслити, що крізь жах як ключовий настрій аналізованого роману пробивається промінь надії, що робить цей роман гуманістичним.

Об'єкт дослідження – американський роман у контексті світової літератури.

Предмет дослідження – особливості художньої реконструкції минулого в романі Курта Воннегута «Бійня номер п'ять».

Стан дослідженості теми. Американському роману в цілому та творчості Курта Воннегута зокрема присвячено багато наукових праць. Наукові розвідки, які увійшли до джерельної бази даного дослідження, можна розподілити за наступними підходами:

– культурологічний підхід: В. Івашова («На порозі ХХІ століття» [24]), Н. Криницька («Всесвіт Курта Воннегута» [29]), М. Мендельсон («Яким бачить світ Курт Воннегут?» [32], «Роман США сьогодні» [33]), А. Мулярчик («Погляд на американську літературу ХХ століття з Європи» [37], «Виклик 1980-х. Про деякі тенденції сучасної літератури США» [38]), Р. Орлова («Про роман Курта Воннегута» [39]), Ю. Стулов («Сто письменників США» [43], «Міжрасове кохання та американські американці. Художня література 1980-х – 1990-х: уроки з майбутнього» [64]), Л. Татарінова («Християнський підтекст в літературі Європи і США першої половини ХХ століття» [44]), М. Лідс («Енциклопедія Воннегута» [60]), В. МакНіллі («Курт Воннегут як письменник наукової фантастики» [61]), А. Шол («Напад Воннегута на загальновизнане християнство, тези Конференції з християнства та літератури 22 (осінь 1972)» [62];

– літературознавчий підхід: О. Азарова та І. Кудряшов («Контрастивна взаємодія образів автора і персонажа в художньому тексті» [1]), О. Алякринський («Курт Воннегут з різних точок зору» [2]), М. Анастасьєв («Від персонажа до героя» [3], «Розширення художніх горизонтів» [4], «Суперництво з традицією» [5], «Традиція реалізму» [6]), Т. Балашова

(«Активність реалізму. Літературно-мистецькі дискусії на Заході» [7], «Художні особливості серйозно-сміхової фантастики: на матеріалі науково-фантастичного роману Великобританії» [8]), А. Бодік та І. Кудряшов («Проблеми авторського управління читацьким увагою» [9]), А. Боровка («Стиль художньої оповіді в аспекті інтерперсонального контакту автора і читача» [10]), Г. Гаврилова («Речення і текст: системність і функціональність» [12]), І. Гальперін («Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження» [13]), А. Горбунов («Зарубіжний роман ХХ століття. Рекомендаційний бібліографічний покажчик» [14]), Н. Губко («Антивоєнний роман Курта Воннегута» [15]), Т. Денисова («Про літературу США. Вибрані статті українського американіста часів Незалежності» [16], «Сучасний американський роман: соціально-критичні традиції» [17]), Ю. Дуров («Художній світ романів Курта Воннегута 1980-х років» [19]), А. Зверев («Еволюція модернізму в літературі США. 200-ті – 70-ті роки ХХ століття» [20], «De profundis Курта Воннегута» [21]), С. Іняшин («Лінгводискурсивні особливості американської наукової фантастики середини ХХ ст.» [25]), Ю. Кагарлицький («Що таке фантастика» [26]), А. Кутузов («Частотні характеристики лексики як інваріант перекладу: на матеріалі перекладу роману К. Воннегута “Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей”» [30]), І. Левідова («Приборкання абсурду» [31]), С. Моташкова («Творчість Курта Воннегута в контексті американської і світової культури» [35]), Н. Ребуха («Художньо-естетичний концепт “Violence” у творах Курта Воннегута» [40]), С. Светлічна («Мовні репрезентанти наукової картини світу в текстах наукової фантастики» [41]), В. Скворцов («Вигадані мови в поезиці фантастичної прози США другої половини ХХ століття» [42]), Я. Фаріна («Вигадане перетворення дистопії як літературного жанру в історії Курта Воннегута “Харрісон Берджерон”» [46], «Стилістичне віддзеркалення ідеології в оповіданні Курта Воннегута “Харісон Бергерон”» [47]), К. Шперлін («Про жанр романів Курта Воннегута» [48]), Н. Єсипенко («Лексико-семантичні особливості авторського стилю» [49]), Д. Дайк («Релігія, поезія та “дилема”

сучасного письменника» [52]), М. Шольц («Художня література чорного гумору 60-х років» [63]), Т. Денисова («Зарубіжна література ХХ століття» [18]), В. Кузьменко, О. Гарачковська та М. Кузьменко («Історія зарубіжної літератури ХХ ст.» [22], [23]), Н. Кіреєва («Постмодернізм у зарубіжній літературі» [27]), А. Міхелєв та І. Титаренко («Курт Воннегут: специфіка художнього світу» [34]), С. Тіхоненко («Брехня чи важкий шлях до правди? Курт Воннегут «Брехня»: урок позакласного читання» [45]);

– історичний підхід: А. Козлов («Літературознавство Англії і США ХХ століття» [28]), А. Мулярчик («Американський роман: відповіді на виклики ХХ століття» [36]), М. Дікстайн («Чорний гумор та історія: художня література шістдесятих років» [53]), Л. Фідлер («Божественна дурість Курта Воннегута» [54]), Д. Фін («Курт Воннегут як американський дисидент: його популярність у Радянському Союзі та його спорідненість з російською літературою» [55]), Ч. Харріс («Сучасні американські романісти-абсурдисти» [56]), І. Хасан («Сучасна американська література, 1945–1972» [57]).

Мета роботи – дослідити та окреслити особливості художньої реконструкції минулого на прикладі роману Курта Воннегута «Бійня номер п'ять».

Дана мета конкретизується наступними **завданнями**:

- Окреслити роль Другої світової війни та її впливу на літературу;
- Виокремити та охарактеризувати категорії історизму та художнього часу в трактуванні сучасного літературознавства;
- Узагальнити основні вектори дослідження творчості Курта Воннегута у рецепції вітчизняного та зарубіжного літературознавства;
- Проаналізувати історію створення роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей»;
- Охарактеризувати війну як межову категорію;
- Надати характеристику категорії художнього часу;
- Розкрити критику фашизму та воячини;

- Охарактеризувати взаємодію реального та фантастичного;
- Проаналізувати образ смерті;
- Надати характеристику образам солдатів;
- Окреслити образ Біллі Пілігріма.

У даному дослідженні було використано такі **методи**:

- Загальні теоретичні методи дослідження (індукція та дедукція, аналіз та синтез, абстрагування, сходження від абстрактного до конкретного, узагальнення);
 - Біографічний метод (його роль особливо очевидна, коли здійснюється аналіз відображення індивідуального досвіду автору на його літературних творах: так, при написанні даної роботи ми враховували особистий досвід Курта Воннегута у зв'язку з бойовими діями);
 - Герменевтичний метод (він був використаний, зокрема, при наданні інтерпретації ключовим образам Курта Воннегута);
 - Історичний метод (він застосовується у даній роботі, оскільки за основу – при здійсненні художньої реконструкції минулого – береться принцип історизму);
 - Культурологічний метод (він виявляє свою актуальність, оскільки у даній роботі робиться акцент на роль творчості Курта Воннегута у відображенні соціокультурного контексту епохи).

Наукова новизна. Робота розширює та доповнює відомі дані про життєвий та творчий шлях американського письменника Курта Воннегута, уточнює та конкретизує їх. Дослідження вносить нові елементи у розуміння і зображення Воннегутом війни як втілення абсурду і жорстокості, Вона аналізується як межова категорія, що висвітлюється в романі через прийом «мовчання про головне», доказом чого є відсутність епізоду про власне дрезденське бомбардування, натомість зображені його передумови й наслідки. У новому ракурсі проаналізовано фантастичний компонент тексту, що акцентований на фрагментарності та нелінійності оповіді. Доведено, що

семантичний центр нарації постійно мігрує, і це робить художній простір Курта Воннегута багатополюсним, а сам роман деструктурованим.

Практична цінність дослідження полягає у створенні методичного компоненту, що має істотне значення для галузі знань освіти та педагогіки, та має на меті ознайомити учнів старших класів з творчістю Курта Воннегута. Теоретично обґрунтований та розроблений сценарій позакласного заходу, що передбачає інтегроване формування предметної, ключової, комунікативної, загальнокультурної та мистецької компетентностей відповідно до запропонованої системи вправ, розробленої з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей школярів.

Структура роботи. Дане дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 68 позицій, з них – 19 іноземних джерел. Загальний обсяг роботи – 73 сторінки.

РОЗДІЛ I

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ КУРТА ВОННЕГУТА

1.1. Друга світова війна та література

Тема Другої світової війни в західній літературі залишається значущою протягом усієї другої половини ХХ-го століття і, як показують перші десятиліття нового століття, не втрачає своєї актуальності й досі. Щодо англomовної літератури склалося стійке уявлення, що для неї ця тема стала не такою значною, як тема Першої, або Великої Війни, і сприймалася переважно в порівнянні з нею, проте більш докладне вивчення питання показує, що це не зовсім так, тим більше що висловлювання, яке поклало початок такому уявленню, відноситься ще до 1965-го року [15, с. 220–222].

Аналізуючи «сліди» Другої світової війни в культурі, можна виділити три етапи в розвитку теми Другої світової війни в літературі:

1) До першого етапу відносяться твори, де розглядається ситуація в країні і на фронті, страждання цивільного населення, героїзм і втрати армій – з боків воюючих країн.

2) Другий етап пов'язується з післявоєнними десятиліттями. Для цього періоду характерно створення епічних циклів про війну, і об'єднуючим ці твори фактором дослідники часто вважають втрату віри в ідеали, такі як благородство, патріотизм тощо.

3) Третій період зазвичай пов'язується з останніми десятиліттями ХХ-го століття, проте тут ми дозволимо собі не погодитися: якщо говорити про етапи, то їх, як нам здається, трохи більше, і 1970-ті роки також дали свій підхід до висвітлення даної теми [16, с. 300–320].

Повоєнна та післявоєнна література сповнена образів жаху, страху, сумнівів. Це був період тотальної переоцінки цінностей. У даному контексті, доречно згадати, як відгукувався про післявоєнне мистецтво німецький дослідник Теодор Адорно. Зокрема, він зазначає, що «писати вірші після

Освенциму – варварство, і це підточує і саме усвідомлення того, чому сьогодні неможливо писати вірші». Сприйняття двох світових воєн було в літературі Заходу досить різним. Перша світова стала ударом по спадщині ХІХ-го століття – позитивізму з його сциєнтизмом і оптимізмом «теоретичної людини» (Ф. Ніцше). Досягнення науки і техніки, з якими були пов'язані надії на швидке улаштування раю на землі, обертаються проти людства. «Синдром Франкенштейна» стає важливою темою в літературі, породженою війною 1914-го року [16, с. 100–116].

В епоху модернізму образ Першої світової як «бійні народів» відображає переживання цієї події як апофеозу абсурду, «кривавого хаосу і нісенітничі» (Г. Брех). Якщо в експресіоністській поезії і драмі присутня безпосередня емоційна реакція на подію, то в творчості письменників «втраченого покоління» відбувається осмислення досвіду Першої світової війни, розширення концепту війни, яка перетворюється в універсальний символ «долі людської» (А. Мальро) [14, с. 50–73].

«Втрачене покоління» стало сполучною ланкою між літературою про Першу світову війну і літературним екзистенціалізмом, становлення і оформлення якого відбувається в роки Другої світової війни. Однак при безсумнівній наступності, література, народжена Другою світовою війною, зіткнулася з необхідністю осмислення радикально іншого досвіду. Якщо Перша світова війна сприймалася або як війна людини зі своїм творінням – технікою, або як кривавий абсурд, то Друга світова війна стала гуманітарною катастрофою, моральним потрясінням, яке було пов'язане з відкриттям того, що одна людина здатна зробити з іншою людиною [18, с. 360–378].

Тема Другої світової війни постійно присутня в західній літературі другої половини ХХ-го століття. Однак у міру подовження хронологічної дистанції від історичних подій 1939–1945-х років ця тема зазнає різних трансформацій. Так, наприклад, в епоху контркультури вона стає метафорою для викриття «споживчого концтабору» і «держави-корпорації» (К. Воннегут), в епоху

постмодернізму – стає приводом для створення «квестів», «конспірологічних» сюжетів (П. Модіано).

Відтак, як ми бачимо, тема Другої світової війни та проблематика творчості Курта Воннегута – фактично нерозривні поля. Курт Воннегут – одна з найбільш значних фігур в американській літературі другої половини ХХ-го століття. Автор п'ятнадцяти романів (включаючи опублікований посмертно твір «Basic Trainings», 2012) та декількох десятків оповідань, він, крім того, вів активну діяльність як публіцист і оратор. Більше сотні його есе, нарисів, репортажів, рецензій були опубліковані в таких авторитетних виданнях, як «Нью-Йорк Таймс» (The New York Times), «Есквайр» (Esquire), «Найшн» (Nation) тощо. Курт Воннегут випустив три збірки публіцистики: «Вампітери, Фома і Гранфаллони. Точка зору» (Wampeters, Foma & Granfalloon. Opinions, 1974), «Вербна неділя» (Palm Sunday, 1981) і «Доля гірше смерті» (Fates Worse Than Death, 1991).

Вивчення творчості Воннегута дозволяє по-новому поглянути на доробок письменника, чий авторитет в очах американської аудиторії надзвичайно великий і зберігається до цього дня. Про це можна судити, виходячи не тільки з обсягу перевидань його книг, але також з того, що інтерес до його персони не згасає і серед літературознавців. Так, у січні 2011-го року в Індіанapolisі була відкрита Меморіальна бібліотека Курта Воннегута, де кожен може нині ознайомитися з його роботами і дізнатися більше про особистість письменника.

Безумовно, внесок Курта Воннегута в американську культуру й літературу можна порівняти з тим, що залишили в ній Марк Твен, Ептон Сінклер, Норман Мейлер та інші видатні постаті. Однак з його творів можна судити про те, які були тенденції її розвитку в другій половині ХХ-го століття – з точки зору трансформації жанрів і проблем. Ці дані важливі для вивчення сучасної літературної спадщини США. Нарешті, Воннегут своїми творами змінив уявлення про американську національну свідомість, запропонувавши по-новому поглянути на проблеми суспільства США.

Автор звертається до публічного обговорення значущих для соціуму проблем. Твори Курта Воннегута написані на межі художньої літератури та публіцистики. Тяжкий досвід Другої світової війни, повоєнних змін спричинив актуальність подібного синтезу. Воннегут позиціонує себе звичайним американцем і наполягає на тому, що його твори – це творчість простої людини, стурбованої проблемами, які стосуються безпосередньо її самої або членів її сім'ї. Завданням Воннегута було написати антивоєнний роман, показати війну як бійню, позбавлену будь-якого сенсу. У автора немає поділу на «наших» і «ворогів», «хороших» і «поганих»: німці, наприклад, показані такими ж звичайними людьми, неймовірно втомленими від війни, як і американці [18, с. 13–30].

Обов'язок солдата, героїзм, слава, патріотизм, стають лише гучними словами, які в індивідуальній свідомості солдатів з одного і з іншого боку позбавлені почуття і сенсу. Деякі стійкі логіко-ідеологічні та моральні зчеплення, що гарантують колись непорушність світопорядку, віра в добру силу наукового прогресу, в соціальну справедливість виявляються підірвані. Тож, в тексті Воннегута це найбільш відчутно. «Nobody talked. Nobody had any good war stories to tell. Billy and Weary found places for themselves, and Billy went to sleep with his head on the shoulder of an unprotesting captain. The captain was a chaplain. He was a rabbi. He had been shot through the hand» [68, с. 46]. З цієї цитати видно, що автор штучно не створює героїчні образи, а правдиво показує переляканих, розгублених і розчарованих учасників подій безглуздої катастрофи.

Виникає питання, наскільки ґрунтовно досліджена наразі творчість Курта Воннегута? На даний момент немає україномовної монографії, автор якої ставив би своєю метою дослідження творчості саме Воннегута. Ім'я письменника, як правило, фігурує в роботах, присвячених літературі США другої половини ХХ-го століття. Так було в радянські часи, коли про нього писали М. Мендельсон та О. Зверев, цю традицію продовжують російські

дослідники Н. Губко і А. Аствацатуров. У цих розвідках досвід Воннегута як письменника-публіциста або згаданий побіжно, або не згаданий зовсім. Так, М. Мендельсон звертався до творчості Воннегута, перш за все, у контексті його можливої належності до абсурдистів. На його думку, американський письменник будує картину «технічного раю», який більше схожий на пекло. Курт Воннегут – майстер представляти правду у неочікуваному вигляді. В цьому, зокрема, полягає цінність його творів для дослідників [32, 33].

Спроба цілісного осмислення своєрідності творчості Воннегута визначила тему кандидатської дисертації В.В. Дмитрука «Творчість К. Воннегута: соціально-критичні тенденції, жанр, поетика», що була захищена в Києві в 1984-му році. І у нашому дослідженні – у контексті джерельної бази – ми спираємося, окрім зазначених, на праці вітчизняних дослідників. Так, у якості головної теоретико-методологічної настанови ми використали положення праць Т. Денисової. Зокрема, наступні:

- художній текст - це не просто словесна конструкція, лінгвістична одиниця, організована відповідно до законів мови;
- художній текст є унікальним субстратом, в якому важливо все: слова, їх звучання, граматики, структура цілого і окремого, узагальнення, те, що робить текст неповторним і унікальним;
- знання теорії, історії, біографії письменника забезпечують цінність дослідження його наукових результатів [16, с. 14–25].

Дослідниця зокрема аналізує у своїх статтях наступні питання:

- жанрові особливості американської літератури (Romance, Novel, а також Short Story);
- труднощі знаходження відповідників у різних мовах для трансляції соціокультурного контексту та специфічних понять;
- поняття літературного канону;
- «портретна галерея» письменників.

Більшість дослідників, перш за все, звертають увагу на неоднозначність творчої манери Курта Воннегута. Так, в різних джерелах він постає як:

- письменник-фантаст;
- «журналіст»;
- сатирик;
- чорний гуморист;
- представник (чи то пак навіть лідер) американського абсурдизму.

Варто підкреслити, що творчість Курта Воннегута відображає, на думку Т. Денисової, загальну тенденцію того періоду: через злам цінностей, злам у свідомості письменники почали масово звертатися до «загальнопланетарних» категорій [17, с. 210–245]. Мета – прагнення застерегти та вберегти людство від чергової катастрофи – такої, якою стала для людства Друга світова війна.

Н. Криницька, у свою чергу, підкреслює, що творчість Воннегута – віддзеркалення тих фундаментальних змін, які переживала американська художня література у 1960–1970-ті роки. Письменник торкається тих ключових проблем, котрі постали перед суспільством у той час:

- питання суспільного устрою;
- проблема гуманізму;
- розвиток технологій та науки;
- поведінкова психологія;
- мистецтво;
- війна та мир;
- американська поп-культура;
- релігія;
- проблема волі [29, с. 166–169].

Ключова дилема, котра єднає дослідників, стосується жанрової приналежності творів Курта Воннегута. Наприклад, білоруський американіст Ю. Стулов пропонує компроміс: періоди творчості письменника визначати за

його інтересом до різних жанрів. Тобто, за Ю. Стуловим, формується наступна жанрова класифікація творчості Воннегута:

- наукова фантастика;
- сатира;
- чорний гумор;
- «журналізм»;
- абсурд;
- постмодернізм;
- експериментальна література [43, с. 100–132].

Питання жанрової різноманітності та неоднозначності також ставить Я. Фаріна, яку, зокрема, цікавлять дві проблеми:

- дистопія як літературний жанр, в рамках якого працює Воннегут [46, с. 35–39];
- стилістичне віддзеркалення ідеології в творчості Курта Воннегута [47, с. 106–110].

Схожі проблеми аналізує і К. Шперлін [48, с. 118–133]. Також слід зазначити докторську дисертацію С. В. Моташкової «Творчість Курта Воннегута в контексті діалогу американської і світової культури (1996). Однак і в ній деяким аспектам, наприклад, публіцистиці Курта Воннегута, не було приділено належної уваги [35, с. 150–179].

У своїй роботі, зокрема у другому розділі, ми зосередилися на образах та концептах, що стали ключовими у «Бійні номер п'ять». Відтак, доречно згадати про дослідників, котрі займаються висвітленням цих питань:

- А. Кутузов зосереджується на специфічній лексиці американського письменника, труднощах перекладу новоутворених, авторських слів [30, с. 175–183];
- Н. Ребуха, у свою чергу, аналізує концепт «жорстокість», який посідає у творчості Курта Воннегута одне з ключових місць [40, с. 159–162];

– нарешті, С. Тіхоненко звертається до концепту «брехня» у творах американського автора [45, с. 19–24].

Таким чином, творчості Курта Воннегута присвячено багато праць – як українських дослідників, так і іноземних. Наукові розвідки висвітлюють романи американського письменника з різних ракурсів, враховуючи літературознавчий, історичний, культурологічний та інші аспекти. Оскільки в центрі уваги нашої розвідки художня репрезентація війни, то далі ми розглянемо ті складники, що визначили основний напрямок наукового дискурсу.

1.2. Творчість Курта Воннегута у рецепції вітчизняного та зарубіжного літературознавства: основні вектори дослідження

Тема війни для Воннегута не була чужою чи далекою. Всесвітньовідомий американський письменник Курт Воннегут (Kurt Vonnegut, 1922–2007) походить із заможної сім'ї американців німецького походження. Коли США вступили у Другу світову війну, він пішов з Корнельського університету добровольцем на фронт. Був свідком бомбардування Дрездену. Після війни працював репортером, фахівцем зі зв'язків з громадськістю в «General Electric». Курт Воннегут продавав автомобілі, викладав англійську і писав сатиричні романи, насичені чорним гумором і науковою фантастикою (освоєння Марса; час, який повторює події; зброя, що перетворює воду в кригу).

Після невдалого захисту дисертації в 1947-му році він не кидав спроб довести справи на науковій ниві до завершення. У 1971-му році він отримав все-таки вчений ступінь магістра антропології в університеті Чикаго за книгу «Колиска для кішки». Всього Воннегут написав 15 романів і п'ять збірок оповідань. І в кожній своїй книзі письменник досліджував парадоксальність світу, суперечливість людини і шляхів розвитку людства.

Один з найвідоміших і значних творів Воннегута – роман «Колиска для кішки» (1963). Тут Курт Воннегут досліджує, як далеко можуть зайти вчені в

своїй жадобі відкриттів. Яке це – бути членом сім'ї великої людини, скажімо, винахідника атомної бомби? Чи може загинути Земля внаслідок нападу інопланетян або її вб'є речовина «Лід-9», що кристалізує зрештою всю воду на планеті? Фантастика і реальність, злободенність та абсурд – в цьому романі зібрані всі впізнавані риси поезики Курта Воннегута [8, с. 198].

«Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей» (*Slaughterhouse-Five, or The Children's Crusade*, 1969) – почасти автобіографічний роман, один з основних епізодів якого – бомбардування Дрездену під час Другої світової війни, що пережив Курт Воннегут, перебуваючи у німецькому полоні. Вибухи і пожежі знищили місто, яке не було важливою стратегічною метою, основними постраждалими від бомбардування стали мирні жителі. Курт Воннегут, дивом врятований, був вимушений разом з іншими полоненими витягувати з руїн трупи. Він виступає в цій книзі не тільки проти нацизму, а й проти війни взагалі, тому що перший, хто страждає від її жахів, – звичайні люди [6, с. 258–263].

Те, про що, і те, як саме – у Воннегута нероздільні для аналізу і для розуміння читачем. Тому що форма і зміст у письменника взаємообумовлені. Як передати парадоксальність світу, його, часом, лякаючу безглуздість? Може, за допомогою дещо безглуздох персонажів, які чекають прибульців як манни небесної, та безглуздох діалогів? Їдкий і нетерпимий до основних проблем людства, включаючи саме людство, Курт Воннегут ґрунтувався на традиції Рабле, Свіфта і Марка Твена. Воннегут пише, як дитина – в «телеграфно-шизофренічній манері», не зловживаючи довгими реченнями і не користуючись крапкою з комою. Він уникає іронії – йому не подобається, коли люди говорять одне, а мають на увазі інше [5, с. 36–44].

В критиці не вщухають суперечки з приводу природи творчості Курта Воннегута. До якого жанру належать його твори: до наукової фантастики, «чорного гумору», неоавангардизму або сатири? Сам письменник стверджує, що його книги виростили з традицій Аристофана, Рабле, Свіфта і його

співвітчизника Марка Твена. Пафосом своєї творчості Воннегут близький тим письменникам США, які прийшли в літературу після Другої світової війни, які гостро відчують самотність, внутрішній трагізм існування зовні благополучної людини в технократичному суспільстві [20, с. 230].

Ми вже зазначали, що стиль його творів деякі критики визначають як «телеграфно-шизофренічний». Фантастика, гротеск, бурлеск, ексцентріада сплавлені в його романах з гострим сюжетом. Іронія і сатира співіснують з зворушливими і глибокими за своєю відвертістю сторінками [55]. Наприклад, у фантастичному романі «Утопія 14» (Player Piano, 1952) суспільство майбутнього, кероване науковою елітою за допомогою величезного комп'ютера. У процесі розповіді про руйнування рядовими американцями всіляких машин відчуються нотки радості. Але поступово (помітнішими чи виразнішими) стають інтонації авторського співчуття до блискуче задуманих і чудово виготовлених машин. Головний персонаж роману Пол Протеус часом починає співчувати руйнівникам. Але він же з гордістю приймає титул «хорошого інженера» і навіть намагається зупинити сучасних «луддитів», які захопилися боротьбою з машинами [26, с. 201–220].

Персоні та творчості Воннегута приділяється багато уваги у критиці – особливо у західній. Так, багато дослідників творчості американських письменників XIX-го і XX-го століть, відтворюючи складну історико-культурну ситуацію розвитку американського роману, аналізують традиційні положення, використовуючи їх для аналізу творчості Курта Воннегута: проблему чорного гумору і «царства божевілля і абсурду», «архіскептичні судження про сутність людини», проблему технократичного зла тощо. Відзначаючи соціальну спрямованість творів Воннегута, більшість дослідників називає його соціальним сатириком-фантастом, який вбачає ідеал в «збагаченні душі людини гуманізмом» [68, с. 135].

Порівнюючи романи Курта Воннегута з творами Торнтона Вайлдера, Т. Капота й інших письменників, які прийшли в літературу в 1950-х, майже

одночасно з Воннегутом, доречно акцентувати увагу на реалістичній манері митця, який у застережливій та гротескній формі зображає, до яких жахливих наслідків можуть привести в подальшому негативні сторони сучасної дійсності, а роман «Сніданок для чемпіонів» (*Breakfast of Champions*, 1973) справедливо визначити як сатиричну енциклопедію, яка викриває різні сторони життя тогочасної Америки [39, с. 179–180].

Радянська художня критика з моменту появи перших книг Воннегута в СРСР в цілому вірно вловила соціально-сатиричний і соціально-філософський пафос його творів, включивши письменника в число представників реалістично і гуманістично орієнтованої літератури. Так, після першої публікації «Бійні номер п'ять» російською мовою (1970) дослідники, вказуючи на складний характер художньо-сміслової структури книги і відзначаючи близькість Воннегута до «чорного гумору», відмежовували його від останнього на тій підставі, що в книзі «про жахливо жорстокий світ» вперто проривається твердження безсмертної людяності [61, с. 87–97].

Міркування про протистояння сучасного світу і людини, присутні в романах Курта Воннегута, стають предметом дослідження в роботі американського католицького священика Пітера Скула «Критичні виступи Воннегута проти християнського світу» (1971). Визначаючи і обґрунтовуючи авторський підхід до традиційних гуманістичних цінностей, що сповідуються християнством, П. Скул вважає романи Курта Воннегута «яскравим зразком, часто повторюваним прикладом висміювання і заперечення» останніх, оскільки «Курт Воннегут не вірить в пророцтво месії, його книги стверджують, що абсурд лежить в центрі космосу і, таким чином, перетворюють будь-який вид морального твердження, щонайменше, на маленьку дурницю» [64, с. 429–439].

Інтерес до прози Курта Воннегута переконливо свідчить про те, що вона є актуальною для дослідників сучасної літератури, одні з яких бачать в ньому соціального сатирика-фантаста, інші – антихристиянина, треті, подібно до М. Дікстайна [53, с. 185–211], П. Джонса, Р. Шольса та інших, які представляють

саєнтистське крило вивчення творчості митця, намагаються виявити загальні закони його творчості, оперуючи різними елементами структуралістського понятійного апарату.

Саєнтизм в літературознавстві США - це складний комплекс підходів і принципів. У сфері його впливу перебувають різні літературознавчі, лінгвістичні та філософські школи. Одним із значних напрямків американського літературознавчого саєнтизму виявився структуралізм. Американський вчений Роберт Шольс, аналізуючи роман «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей», розглядає текст Курта Воннегута зі структуралістських позицій, що на ідейно-естетичному рівні дослідження знайшло вираження у вигляді конфронтації реальності й абсурду, альтернативи ідеалів контркультури і гуманізму [63].

Прагнення до подолання формалістичного підходу притаманне багатьом близьким до структуралістської методології вченим. Так, аналізуючи «Бійню номер п'ять», можна підійти до вивчення тексту зі структурно-тематичних позицій. Воннегут, з нашої точки зору, використовує опис героя головним чином для того, щоб окреслити контури висловлюваних ним ідей і увиразнити теми, з метою забезпечення впізнаваності читачем героїв. Курт Воннегут особливим чином моделює часто повторювані імена, географічні назви, що забезпечують ключ до розуміння тексту [67, с. 97–133].

Загальновідомо, що для американського літературознавства 1950–1970-х років було значимим зміщення акцентів у бік міфологічної критики. В області дослідження творчості Курта Воннегута цей період ознаменований появою розвідок відомих міфологів: канадського критика Н. Фрая і американського науковця Л. Фідлера. Н. Фрай, як представник міфокритики, виявляє в романах Воннегута конкретний міфологічний центр – структурно організовану сатиру, на базі якої розвивається проза митця. Схильний до використання незмінних міфологічних «формул» в якості матриць, дослідник виділяє чотири «різновиди

архетипу» структурних форм: роман, романс, віросповідання і менніпова сатира. Останній відводиться особлива роль [2, с. 236–247].

Інший представник міфокритики, Л.Фідлер, що поєднує при аналізі тексту Курта Воннегута міфологічний підхід з соціологічним, розмірковує над скандальними дискусіями, що розгорнулися навколо роману «Бійня номер п'ять». Л.Фідлер приходить до думки, що сам факт появи на літературній арені «Бійні номер п'ять», твору, котрий за основними параметрами дуже близький до маскульту, символізує насправді не смерть роману, а смерть елітарного мистецтва, повчальність для якого виступає однією з головних його складових. Роман Курта Воннегута чітко демонструє майстерність невибагливих, популярних форм, що дозволяє автору пристосувати художній твір до формул, які фактично є справжніми міфами [54, с. 195–203].

Відтак, ми бачимо, що серед основних векторів дослідження творчості Курта Воннегута можна виділити наступні:

- Художні твори Воннегута;
- Публіцистика письменника;
- Жанрова парадигма та поетика творчості Курта Воннегута;
- Соціально-критичний дискурс творчості митця;
- Творчість Воннегута у контексті діалогу культур: американської та світової;
- Художні експерименти митця (як от експерименти з часом та простором);
- Антивоєнна домінанта прози Воннегута;
- Значення автобіографічного компоненту в творчості американського літератора.

1.3. Категорії історизму та художнього часу в трактуванні сучасного літературознавства

Оскільки експериментування з часом та простором посідає важливе місце в поезії Воннегута, то вважаємо за доцільне розглянути час і простір як специфічні літературознавчі категорії.

У літературі XIX-го століття склалося нове поняття, що отримало назву історизму. Мета функціонування поняття історизму – необхідність позначення нового підходу до зображення минулого, коли письменник хоче зрозуміти й показати своєрідність більш чи менш віддаленої епохи, особливості характерів та вчинків людей. Інакше кажучи, письменник прагне підійти до минулого історично. Історизм передбачає не тільки достовірність фактів, подій, імен, точність освітлення обставин, часу і місця, показ явищ, дій в їх взаємозв'язку і розвитку. Насамперед – це глибоке проникнення в епоху, осягнення світогляду людей того часу, про який розповідає автор, точне розуміння особливостей часової ментальності в поєднанні з незмінними рисами людського характеру.

Для художнього історизму також характерне використання у викладі конкретних деталей. Ці деталі, висловлюючи загальнолюдські, позаісторичні риси, відбивають прикмети того чи іншого часу. У нашій роботі під художнім історизмом ми будемо розуміти не стільки точну відповідність історичним фактам, скільки вигадку, засновану, за словами В. Скотта, на прикметах реальної дійсності. Художній історизм передбачає конкретно-психологічне мотивування того чи іншого вчинку, що характеризує поведінку героя, в дусі атмосфери, яка визначає обрану письменником історичну епоху. При цьому особлива увага приділяється психологічній точності в описі світогляду та світосприйняття осіб того часу, а також його мовному вираженню [22, с. 244–247].

Художній простір і час (хронотоп) – це простір і час, зображені письменником у художньому творі; дійсність в її просторово-часових координатах. Відповідно, художній час – це порядок, послідовність дії в

художньому творі, а простір – це сукупність дрібниць, в яких живе художній герой. Логічно з'єднуючись, час і простір створюють хронотоп. Кожен письменник і поет має свої улюблені хронотопи. Все підпорядковується цьому часу: і герої і предмети і словесні дії. І все одно на першому плані в творі завжди виступає головна дійова особа. Чим майстерніше письменник чи поет, тим цікавіше вони описують і простір і час, кожен своїми певними художніми прийомами [28, с. 124].

Основними ознаками простору в літературному творі вважаються:

- Простір не має безпосередньої чуттєвої достовірності, матеріальної щільності, наочності;

- Простір сприймається читачем асоціативно.

Відповідно, основні ознаки часу в літературному творі наступні:

- Велика конкретність, безпосередня достовірність часу;
- Прагнення письменника до зближення художнього і реального часу;
- Уявлення про рух і нерухомість;
- Співвіднесеність минулого, сьогодення і майбутнього [60, с. 579–581].

У індивідуально-художніх проявах час протікання подій може бути навмисно сповільнений автором. Він може стискати, згортати (актуалізація миттєвості) час або зовсім його зупинити (в зображенні портрета, пейзажу, у філософських роздумах автора). Час може бути багатовимірним у творах з перехресними або паралельними сюжетними лініями. Художній літературі, що належить до групи динамічних мистецтв, властива тимчасова дискретність, тобто здатність відтворювати найбільш суттєві фрагменти, заповнюючи «порожнечі», що утворилися, формулами типу: «пройшло кілька днів», «минув рік» тощо. Однак уявлення про час обумовлено не тільки художнім задумом автора, а й тією картиною світу, в рамках якої він творить [1, с. 248–247].

Розглянемо особливості простору та часу на прикладі творчості Курта Воннегута. Слід зауважити, як уже зазначалося у першому підрозділі цього розділу, що в літературі другої половини ХХ-го століття відбувається переосмислення подій Другої світової війни. Це багато в чому пов'язано з тим, що на час написання роману Америка вже вела війну у В'єтнамі. Крім цього, протягом двадцяти років, що минули після Другої світової війни, постійно з'являлися нові свідчення про військові злочини і жертви серед мирного населення. Тому пам'ять про Другу світову війну на час публікації роману «Бійня номер п'ять» стає ще більш актуальною, ніж раніше, але вимагає осмислення.

Які причини такої актуальності «Бійні номер п'ять»? На нашу думку, публікації спогадів фронтовиків, свідчення колишніх в'язнів таборів смерті проливають світло на події, залишені без уваги в момент загальної переможно-парадної ейфорії. Подібна література «свідчення» дозволила звернути увагу на факти, які свідчать про те, що війна була набагато більш жахливою і безглуздою, ніж це здавалося раніше [1, с. 579–581].

У міру того, як американське суспільство все глибше усвідомлювало безглуздість і жорстокість своїх дій в тривалій війні у В'єтнамі, змінювалося і ставлення до дій американських збройних сил у Другій світовій війні і зокрема до бомбардування міста Дрезден. Розповідь у романі ведеться від першої і від третьої особи. Це дозволяє митцеві розповісти не тільки про бомбардування Дрездену, а й про сам процес написання роману: читачеві дають зрозуміти, що в творі описані події, які вплинули на формування і становлення особистості автора. В одному з численних інтерв'ю Воннегут сказав: «Well, it seemed a categorical imperative that I write about Dresden, the firebombing of Dresden, since it was the largest massacre in the history of Europe and I am a person of European extraction and I, a writer, had been present. I had to say something about it. And it took me a long time and it was painful» [58, с. 230].

Існує думка, що композиція твору багато в чому підпорядкована художній меті. Ми дотримуємося позиції, що в мові, підпорядкованій художньому завданню, в творі мистецтва, композиція стає законом розташування словесного матеріалу як художньо розчленованого і організованого за естетичними принципами цілого [18, с. 161]. З цього випливає, що автор використовує композицію для того, щоб висловити якусь свою ідею приховано або явно, і вона може змінюватися в залежності від того, яку характеристику автор збирається дати своєму герою.

Звертаючись до нарації роману «Бійня номер п'ять», можна помітити, що вона хаотична і нелінійна. Це свого роду мозаїка, що складається з розділених пробілами фрагментів, часто розташованих не в тій послідовності, в якій вони відбувалися. Епізоди з життя одного або різних персонажів виглядають так, немов зовні вони ніяк не пов'язані один з одним.

Головний герой цього твору Біллі Пілігрим, як пише Воннегут, «unstuck in time», він вільно переміщається в часі і просторі. «Billy has gone to sleep a senile widower and awakened on his wedding day. He has walked through a door in 1955 and come out another one in 1941. He has gone back through that door to find himself in 1963. He has seen his birth and death many times, he says, and pays random visits to all the events in between» [68, с. 19]. Однак, незважаючи на те, що події, що відбуваються в різних місцях і різний час, перетасували як колоду карт, описуваний в романі час можна розділити на кілька основних і найбільш значущих періодів:

- події Другої світової війни;
- повоєнні роки;
- період, не пов'язаний з жодною датою: перебування Біллі на планеті Тральфамадор.

Подібні наративні особливості помітні і у романі Воннегута «Часострус» (Timequake, 1997). У поневіряннях головного героя хаотичність тільки здається такою, що дійсно має місце, хоч насправді його маршрут вивірений точною

логікою. Так і в «Бійні номер п'ять» Дрезден 1945-го року, Америка кінця шістдесятих років і Тральфамадор представлені як три планети в одній галактиці, котрі обертаються по своїх орбітах, підкоряючись закону «доцільності», де цілі завжди виправдовують засоби.

Другий важливий часовий проміжок роману – це повоєнний час. Після закінчення війни Біллі Пілігрим був звільнений з полону, повернувся в Америку, отримав освіту, одружився, а потім став досить успішним бізнесменом. Даний часовий період є найбільш реальним у всьому романі, оскільки описує американську дійсність 1960-70-х років. У цей період Біллі не в змозі жити ні в реальному світі, ні в своєму часі.

Автор навмисно приділяє менше уваги подіям життя Біллі в Ілліумі, щоб показати, як людина, що повернулася з війни, живе подіями минулого і фантастичного, фактично «випадаючи» зі свого реального життя: «He tried to remember how old he was, could not», «He tried to remember what year it was. He could not remember that, either», «The date on the license plate was 1967 which would make Billy Pilgrim forty-four years old. He asked himself this: 'Where have all the years gone?'» [68, с. 46]. Це підтверджує той факт, що, незважаючи на те, що в 1960-70-ті роки в житті головного героя відбувається чимало важливих подій (весілля дочки і смерть дружини), вони все ж не настільки яскраво відкладаються ні в пам'яті головного героя, ні в пам'яті читачів роману. Чарльз Б. Харріс зазначає: «У кінцевому рахунку, це... менше книга про Дрезден, ніж про вплив подій, що мали місце в Дрездені на почуття і психіку окремо взятої людини» [56, с. 54].

Третій часовий період в романі – перебування Біллі на фантастичній планеті Тральфамадор, де його помістили в зоопарк як небачений раніше екземпляр тваринного світу і активно досліджували. Світ Тральфамадору – це вічне сьогодення. На їхній планеті немає минулого і майбутнього, їхній час не має хронологічної послідовності. «The Tralfamadorians can look at all the different moments just that way we can look at a stretch of the Rocky Mountains, for

instance. They can see how permanent all the moments are, and they can look at any moment that interests them. It is just an illusion we have here on Earth that one moment follows another one, like beads on a string, and that once a moment is gone it is gone forever» [68, с. 22]. З цього стає ясно, що тральфамадорці одночасно бачать події минулого, сьогодення і майбутнього, раз і назавжди написані і не підвладні змінам. «All time is all time. It does not change. It does not lend itself to warnings or explanations. It simply is» [68, с. 70]. Саме цей часовий вимір пов'язаний з присутністю у романі Воннегута елементів фантастики.

Елементи фантастики виконують у творі кілька функцій. З одного боку, в художніх творах автори часто використовують філософські відступи для того, щоб показати своє ставлення до зображуваних подій або до основних ідей. Курт Воннегут для таких цілей використовує фантастичні «вставки». Це розширює філософську та етичну проблематику роману і підсилює трагічне звучання теми війни, передає її абсурдність. З іншого боку, погляд крізь призму свідомості тральфамадорців дозволяє подивитися на дійсність очима людини, яка не поспішає і не турбується про ті речі, які не в силах змінити. Більш того, це дозволяє поглянути на події з майбутнього і, дізнавшись результат, перестати хвилюватися даремно. У романі є сцена, де Біллі розмірковує про свій шлюб з некрасивою дівчиною Валенсією, проте «thanks to timetravel, knew that it was going to be at least bearable all the way» [68, с. 98]. Погляд ззовні дає найбільш об'єктивну і неупереджену оцінку подіям, що відбуваються.

Використання Куртом Воннегутом коротких абзаців, які представлені у вигляді мозаїки і не мають послідовної хронології, схоже зі здатністю тральфамадорців одночасно бачити всі події минулого, теперішнього і майбутнього. Це дозволяє їм спостерігати все життя цілком бо, як уже зазначалося, на планеті Тральфамадор час не є лінійним і послідовним. Використовуючи таку техніку, Воннегут з легкістю переносить головного героя з одного часового відрізка в інший. «He came to the door of the little hospital by accident. He went through the door, and found himself honeymooning again, going

from the bathroom back to bed with his bride on Cape Ann» [68, с. 103]. Крім того, зміст та структура роману ніби зшиваються один з одним.

Страшні події війни в одну мить змінюються спокійним життям післявоєнного часу і навпаки. «He groped for the light, realized as he felt the rough wall that he had traveled back to одна тисяча дев'ятсот сорок чотири, to the prison hospital again. The candle in the hospital had gone out. Poor old Edgar Derby had fallen asleep on the cot next to Billy's» [68, с. 101]. Ця особливість композиції імітує структуру людської пам'яті, вона створює у читача ефект присутності та участі в тих подіях, які пережив сам автор.

Відтак, у творах Воннегута діє лінійний час. Лінійність проявляється в односпрямованості розвитку дії, наявності логічного начала і кінця. Ознаками лінійного часу натомість є наявність декількох вимірів часу (представлені три версії однієї й тієї ж події, оповідач живе в різних історичних періодах). Одним з основних художніх прийомів є використання часових ахроній: ретроспекцій і проспекцій, які можуть співіснувати в просторі одного твору. Велика кількість ретроспекцій обумовлена автобіографічною формою романів.

Функцію проспекцій виконують різного роду передмови (preface, author's note, editor's word, prologue). Ефект «застиглого» часу створюється за допомогою введення в розповідь поза сюжетних епізодів, філософських відступів, роль яких у творах письменника виконують рецепти страв, цитати з відомих творів різних епох, солдатські байки, фантастичні розповіді і поправки до конституції. Просторовий вимір романів, у свою чергу, має в порівнянні з часовим менш складну структуру. Дія відбувається в різних країнах і на різних континентах, а також у вигаданих світах. Простір розширюється за рахунок часу та завдяки автобіографічній формі розповіді [4, с. 244–247].

У художньому тексті враховується як час написання, так і час сприйняття. Тому час автора невіддільний від читацького часу. Література як вид словесно-образного мистецтва передбачає наявність адресата. Зазвичай читацький час являє собою фактичну («природну») тривалість. Але іноді читач може

безпосередньо включатися в художню тканину твору, наприклад, виступаючи в ролі «співрозмовника оповідача». В даному випадку читацький час і зображується.

Зрозуміло, сутність всіх вищевикладених інтерпретацій творчості Курта Воннегута різна. Деякі з них викликають критичне ставлення, в інших є вірні спостереження. Їх об'єктивне осмислення в рамках даного дослідження допоможе врахувати вже накопичений досвід вивчення творчості одного з найвідоміших американських письменників і, тим самим, осмислити складну діалектику співвідношень традицій та експериментаторства, пошуків нових форм виражальності у художньому світі Курта Воннегута і визначити його місце в літературному процесі другої половини ХХ-го століття.

Висновки до Розділу I

У Першому розділі даної роботи було проаналізовано наступні питання:

- Образ Другої світової війни та її вплив на літературу;
- Особливості категорії історизму та художнього часу в трактуванні сучасного літературознавства;
- Ключові вектори дослідження творчості Курта Воннегута у рецепції вітчизняного та зарубіжного літературознавства.

1) У англomовній літературі другої половини ХХ-го століття намітилися певні тенденції зображення Другої світової війни: це постановка психологічних проблем у зв'язку з темою війни, здебільшого відмова від безпосереднього зображення воєнних дій, усвідомлення внутрішньої близькості з противником на війні і навіть в деяких випадках прагнення розділити провину за розв'язання війни.

2) В англomовних романах середини ХХ-го століття тема війни стає приводом для постановки питання про природу людської реакції на ситуацію глибокої психологічної травми. Саме Друга світова війна для літератури є свого

роду «зразковим» прикладом травми, яка розкриває глибинні особливості людської пам'яті, змушує героя дізнатися про себе неприємну правду.

3) Для даного дослідження ключову роль грає поняття історизму. Ми визначаємо історизм наступним чином: це літературознавчий термін, який позначає одну з важливих якостей художньої літератури – її здатність у живих образах, картинах, конкретних людських долях та характерах передавати образ тієї чи іншої історичної епохи.

4) Авторський час змінюється в залежності від того, чи бере він участь в зображуваних подіях чи ні. У першому випадку, час автора рухається самостійно, маючи свою сюжетну лінію. У другому – час є нерухомим, наче зосередженим в одній точці. Подієвий час і час автора можуть істотно розходитися. Це відбувається тоді, коли автор або випереджає хід розповіді, або відстає, тобто слідує за подіями «по п'ятах». Між часом оповіді й часом автора може бути істотний часовий розрив. У цьому випадку автор пише ніби за спогадами – своїми або чужими.

5) Твори Курта Воннегута написані на межі художньої літератури та публіцистики. Травматичний досвід Другої світової війни і повоєнних змін спричинив запитаність подібного синтезу. Творчість американського письменника постає предметом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Дослідники зокрема ставлять питання про жанрову приналежність творів Курта Воннегута, а також про ключові концепти, які висвітлюються у його працях.

Таким чином, Курт Воннегут надає читачам можливість спостерігати Другу світову війну безпосередньо очима учасника, чиє уявлення про мир і цінності було покалічене і зруйноване пережитими воєнними діями. Через це ставлення до війни у творах американського митця є досить суб'єктивним, оскільки багато в чому відображає думки, переживання і почуття самого автора.

РОЗДІЛ II

ХУДОЖНЄ ВІДТВОРЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ «БІЙНЯ НОМЕР П'ЯТЬ, АБО ХРЕСТОВИЙ ПОХІД ДІТЕЙ» КУРТА ВОННЕГУТА

2.1. Ідея створення роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей»

Для того щоб зрозуміти ідею створення роману «Бійня номер п'ять», необхідно звернутися до біографії письменника. 29 травня 1945-го року, тобто через 21 день після капітуляції Німеччини, один батько з Індіанаполісу отримав листа. Це було повідомлення від сина, який після битви в Бельгії в грудні 1944-го року (останньої масованої атаки німецьких сил у Другій світовій війні) значився в списках зниклих без вісті. Юнак, який служив розвідником при 106-й піхотній дивізії, потрапив у полон до німців, проблукавши кілька днів в тилу ворога.

Потім молодого солдата з Індіанаполісу переправили в трудовий табір, де він працював на виробництві вітамінних добавок для вагітних жінок. Йому вдалося пережити британсько-американське бомбардування, сховавшись в підземному м'ясо-сховищі. В результаті того рейду Дрезден був практично знищений, загинуло близько 135 тисяч людей, що перевищило число жертв у Хіросімі й Нагасакі. Після бомбардування солдат написав батькові: «Нас змусили виносити трупи з бомбосховищ: діти, жінки, люди похилого віку; контужені, згорілі, задихнулися. Місцеві мешканці проклинали нас і закидали камінням, поки ми доставляли тіла до величезних похоронних багать» [65, с. 154].

Внаслідок наступу Червоної Армії молодий американський солдат звільнився з полону і повернувся в Штати. Потім він, Курт Воннегут-молодший, протягом багатьох років намагався втілити в слова те, що пережив у ті страшні пам'ятні години. Спочатку здавалося, що це не важко. «Я думав, що

мені буде дуже легко написати про руйнування Дрездену, тому що треба було тільки розповісти все, що я бачив», – писав Воннегут [65, с. 156].

Однак підготовка до видання роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей» зайняла більше двадцяти років. Він з'явився як раз тоді, коли країна намагалася справитися з іншою війною – у В'єтнамі, тож твір Воннегута зачепив публіку за живе. З особливою пристрасстю відгукнулася молодь з університетських кампусів. Хоча автор і назвав свій твір «невдачею», читачі висловили діаметрально протилежну думку, про що свідчить той факт, що роман «Бійня номер п'ять» став бестселером і вперше приніс Воннегуту визнання загальнонаціонального масштабу.

Особистий досвід Воннегута практично завжди проглядає крізь те, про що він пише. Особливо важливі в цьому аспекті дитинство і юність письменника в Індіанаполісі. Повернувшись до рідного міста в 1986-му році, щоб прочитати щорічну лекцію на спомин про МакФадьєна, Курт Воннегут, виступаючи в Північному Центральному Університеті, сказав: «Мої жарти родом з Індіанаполісу. Мої життєві позиції і настанови теж родом з Індіанаполісу. Мої аденоїди – теж родом з Індіанаполісу. Якщо я коли-небудь зречуся Індіанаполісу, я опинюся поза грою. Люди люблять в мені саме Індіанаполіс» [65, с. 168]. Зв'язок письменника з рідним містом помітили і читачі. В більшості творів Воннегута введений принаймні один персонаж з Індіанаполісу. Тут можна навіть провести паралель з відомим режисером Альфредом Хічкоком, який теж любив з'являтися у своїх фільмах.

2.2. Війна як межова категорія

Про війну люди думали і намагалися розгадати її природу з тих далеких часів, коли люди почали взагалі мислити. Але дивно: саме думки про війну завжди відрізнялися крайньою різноманітністю і постійними протиріччями. Війна занадто вражала людей, тривожила і пробуджувала їх увагу, вона змушувала мізки людини працювати більш напружено.

У філософії є низка роздумів про війну. Так, вона може вважатися природним станом людини. Інша думка: війни породжує «проклята частина» (за Жоржем Батаєм), «додатковий продукт», нестача територій чи їжі. Як там не є, війна залишається складним явищем, котре постійно осмислюється у рамках філософії, політології, економіки та художньої літератури. Відтак, війна – це багатогранне явище. І щоб розкрити його сутність, потрібно розглянути його з різних точок зору: економічної, політичної, культурологічної і навіть художньої, естетичної.

З економічної точки зору, війна є боротьбою за власність, за природні та економічні ресурси, задоволення запитів на новий виток економічного розвитку, пов'язаний з технікою озброєння. Боротьба за мир за допомогою військової сили накладає на суспільство величезний тягар витрат. Уряди витрачають величезні суми на все більш складну зброю, коли, фактично, ніхто насправді не хоче її використовувати. Не тільки гроші, але і найцінніша енергія і людський розум марнуються, в той час як єдине, що росте, – це страх.

Історія свідчить, що до наших днів розвиток всіх політичних систем супроводжувався різного роду війнами. Досягнувши певного рівня, політичні системи створюють спеціальні органи для ведення війни, спрямовані як проти зовнішніх ворогів, так і внутрішніх, які намагаються повалити еліту.

З політичної точки зору, війна – це вищий ступінь загострення конфлікту. Саме слово «конфлікт» має латинське коріння і в буквальному перекладі означає «зіткнення», «бій», «битва». В основі будь-якого конфлікту лежить протиріччя, яке веде зазвичай або до конструктивних наслідків (наприклад, до посилення групової динаміки, розвитку колективу), або до деструктивних наслідків (наприклад, до розвалу колективу).

Нарешті, з естетичної точки зору, війна – це комплекс художніх образів, в яких людство висловлює своє бачення сутності війни. Проста людина, яка ніколи не бувала на війні, може зрозуміти її сутність тільки через образи. Так, узагальнення художніх образів привело до висновку, що війна – як вогонь в

людському суспільстві, пальне для якого – живі істоти. Сучасна війна ведеться, головним чином, різними формами вогню, але ми звикли думати про ту чи іншу дивовижну зброю як про чудовий технічний пристрій, забуваючи про те, що, якщо його дійсно використовувати, він буде палити живих людей.

Також війна сильно нагадує вогонь способом поширення. Якщо якась ділянка слабшає, командувач відправляє туди підкріплення. Це схоже на підкидання у вогонь живих людей. Але через те, що ми звикли міркувати саме таким чином, ми не рахуємося зі стражданнями окремих солдатів. Жоден солдат не хоче бути пораненим або померти, ніхто з тих, кого він любить, не хоче йому шкоди. Якщо один солдат убитий або покалічений на все життя, постраждають ще, принаймні, п'ять або десять чоловік – його родичі і друзі. Ще античний мислитель Геракліт казав, що війна є «цар всього і батько всього» [52, с. 206–225].

У творчості Воннегута ясно виділяється мотив війни як втілення абсурду і жорстокості. На сторінках романів розкриваються погляди Курта Воннегута на війну – як на Другу світову, так і на будь-яку війну взагалі. Підхід Воннегута до висвітлення військової тематики різко відрізняється від того, що пропонували його співвітчизники, наприклад, Ернест Хемінгуей, Ірвін Шоу, Норман Мейлер та інші. Він не пише про криваві бої, тому що не брав участі в них. Він також не намагається показати, що навіть на тлі вибухів і криків вмираючих може спалахнути любов, бо не бачив цього.

Курт Воннегут не аналізує причини виникнення міжнародного конфлікту, тому що вони його не цікавили. Він не оспівує відвагу і доблесть воїнів, тому що на фронті його оточували хлопці, які погано вміли поводитися зі зброєю і мріяли тільки про одне: швидше повернутися додому. Воннегут розглядає лише два аспекти війни, з якими зіткнувся сам: її необґрунтовану жорстокість і жахливу абсурдність. Фактично на очах письменника об'єднані військово-повітряні сили США і Великобританії зруйнували місто, яке не було стратегічно важливим об'єктом. Сам Курт Воннегут – німець за походженням

та американець за громадянством – виявився на своїй історичній батьківщині в полоні у людей, які цілком могли перебувати з ним в кровній спорідненості, і ледь не загинув від рук своїх співгромадян.

Досвід Воннегута свідчив про те, що армія США скоїла страшне, непростиме звірство. Однак американці явно не були готові дізнатися нищівну правду про ті методи ведення війни, яких дотримувався їх уряд, відразу після тріумфальної перемоги над Гітлером і його режимом. Саме тому Воннегут витримав майже двадцятип'ятирічну паузу, перш ніж представити на суд громадськості свій головний антивоєнний роман «Бійня номер п'ять». У цей час В'єтнам змінив уявлення жителів США про війну і наптовхнув їх на думку про те, що вона заподіює величезні фізичні й моральні страждання таким же людям, як вони самі [60, с. 501–543].

У публіцистиці письменника військова тема також зазвучала пізно – лише в середині сімдесятих років, вже після того, як «Бійня номер п'ять» була прихильно прийнята аудиторією. Спочатку в статтях Воннегут намагався міркувати про Другу світову війну об'єктивно і відсторонено, применшуючи значення Дрездену в своєму житті. Однак з часом він відмовився від подібної фактографії на користь справжнього почуття: це було пов'язано, по-перше, з тим, що письменникові вдалося подолати психологічний бар'єр; по-друге, його авторитет в очах американців ріс, до його думки прислухалися – і це стало вагомою причиною для того, щоб він дав оцінку подіям 1939–1945-х років і спробував таким чином переконати читачів у тому, що будь-яка війна жахлива.

Війна, за Воннегутом, не веде ні до чого, крім болю і страждань. Заради чого б вона не велася, підсумок завжди один: смерть і руйнування. Письменник звертається не тільки до почуттів, а й до розуму читачів: війна, на його думку, не приносить простому народу матеріальної вигоди. Її отримує лише обмежена кількість представників владних структур: мільйонери стають мільярдерами. Курт Воннегут не намагається вбудувати поняття війни в історичний, культурний чи політичний контекст. Він слідує елементарній життєвій логіці,

яка спирається на уявлення про сакральну цінність людського життя: війна завжди передбачає вбивство величезної кількості людей, і це перебиває будь-які переваги, які може отримати переможець.

2.3. Категорія художнього часу

«Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей», таким чином, є автобіографічним романом Курта Воннегута. В ньому оповідається про бомбардування Дрездену під час Другої світової війни. Головний герой – американський солдат Біллі Пілігрим, безглузда, боязка, апатична людина. У книзі описуються його пригоди на війні й бомбардування Дрездену – подія, яка наклала глибокий відбиток на психічний стан Пілігрима. Автор підкреслює, що з дитинства психічний стан героя був не дуже стійким.

Курт Воннегут ввів у повість фантастичний елемент: події життя головного героя розглядаються крізь призму посттравматичного стресового розладу – синдрому, властивого ветеранам війни, який скалічив сприйняття героєм дійсності [54, с. 195–203]. В результаті комічна «розповідь про інопланетян» [54, с. 196] виростає в певну струнку філософську систему.

Прибульці забирають Біллі Пілігрима на свою планету Тральфамадор і розповідають йому, що час насправді не «тече», що насправді не відбувається поступовий випадковий перехід від однієї події до іншої – світ і час раз і назавжди дані, відомо все, що сталося і станеться. Про чиюсь смерть тральфамадорці просто говорять: «Такі справи» [66]. Не можна сказати, чому або навіщо відбулося щось – така була «структура моменту».

У «Бійні номер п'ять» дрезденську трагедію переживають двоє – ровесники і співвітчизники, зовсім юні солдати. Один з них, Біллі Пілігрим, стає успішним оптометристом в провінційному містечку Іліум: намагаючись про все забути, він пристосовується до життя. Інший, Курт Воннегут, через особисту поразку та неоднозначну репутацію (автор став персонажем власного

роману), ні про що не може забути і довгі десятиліття виношує в собі досвід війни, щоб втілити його в «антивоєнній книжці».

Біллі проходить «шлях пілігрима» навпаки – від найстрашнішої в житті події все глибше занурюючись у духовне небуття і далі – подорожуючи на фантастичну планету Тральфамадор, де культивується філософія ні-в-що-невтручання. Курт Воннегут, навпаки, йде від події, особистого досвіду, до його осмислення в широкому контексті сучасного життя. В одному з інтерв'ю він називає письменників «еволюційними клітинами суспільства» [51, с. 207]: їх призначення – намацувати і вводити в обіг нові ідеї в оболонці неймовірного вимислу.

Тральфамадорці вважають, що всі живі істоти і рослини у всесвіті – машини. Вони не розуміють, чому земляни так ображаються, коли їх називають машинами. Тральфамадорці, навпаки, дуже раді своєму машинному статусу: у такому існуванні немає ні хвилювань, ні страждань. Механізми не переймаються питаннями щодо того, як влаштований світ. Відповідно до наукової точки зору, прийнятої на цій планеті, світ належить приймати, як він є. «Така структура цього моменту» [66], – відповідають тральфамадорці на всі «чому» Біллі.

Тральфамадор в романі постає торжеством наукового знання. Його мешканці давно розгадали всі загадки всесвіту. Їм відомо, як і коли планета загине. Тральфамадорці самі підірвуть її, випробовуючи нове пальне для своїх блюдець, «коли створиться підходяща структура моменту» [66]. Але прийдешні катаклізми не псують настрою тральфамадорців, котрі керуються принципом «не звертати уваги на погане і зосереджуватися на хороших моментах» [66].

Біллі взагалі-то і сам завжди жив за тральфамадорськими правилами. Його не цікавили події у В'єтнамі, де перебував його син Роберт. Забув Біллі і про дрезденський апокаліпсис. Ці події мали для Біллі значення лише до тих пір, поки не злітав на Тральфамадор після тієї самої авіакатастрофи. Але тепер він постійно курсує між Землею і Тральфамадором. З подружньої спальні він

потрапляє в барак військовополонених, а з Німеччини 1944-го року – в Америку 1967-го року, в розкішний «кадилак», який везе його через негритянське гетто, де зовсім недавно танки національної гвардії навчали «розуму» місцевих жінок, які спробували було «качати свої права» [66].

У поневір'яннях Пілігрима хаотичність є тільки номінальною. Його маршрут вивірений точною логікою. Дрезден 1945-го року, Тральфамадор і США кінця 1960-х років – три планети в одній галактиці, і обертаються вони по своїх орбітах, підкоряючись закону «доцільності», де цілі завжди виправдовують засоби, а чим більше людина нагадує машину, тим краще для неї і для машинно-людського соціуму. «Бійня номер п'ять» – не порядковий номер чергового світового катаклізму, а лише позначення дрезденської бійні, в підземних приміщеннях якої рятувалися від бомбардування американські полонені та їхні німецькі конвоїри.

Друга частина назви – «Хрестовий похід дітей» – розкривається оповідачем в одному з численних суто публіцистичних вкраплень, де авторські думки виражаються вже відкритим текстом. Люди постають іграшками у військових розвагах «сильних світу цього» і водночас самі відчують нездоланну тягу до смертоносних розваг. Батько військовополоненого Роланда Вірі натхненно збирає різні знаряддя тортур. Батько оповідача «був чудовий чоловік і схиблений на зброї. Він залишив мені свої рушниці. Вони іржавіють»[66, с. 145]. А ще один американський військовополонений, Поль Лазарро, впевнений, що «солодше помсти немає нічого на світі»[66, с. 158].

Таким чином мотивується і композиція роману – це не розповідь про події, які послідовно змінюють одна одну. Це швидше оповідь про епізоди життя Пілігрима, котрі йдуть без будь-якого порядку. Так, герой навчився у інопланетян подорожувати в часі, і кожен епізод є такою подорожжю. «Бійня номер п'ять» - свого роду мозаїка, що складається з розділених пробілами епізодів, часто наведених не в тій послідовності, в якій вони відбувалися. Фрагменти з життя одного або різних персонажів виявляються зовні ніяк не

пов'язаними один з одним. Вони справляють враження окремих завершених текстів, – наче Воннегут з кожним уривком заново починав роман. Збідненому, обезкровленому, вимушеному в традиційному мистецтві підкорятися загальним законам структури, епізоду він протиставляє епізод, узятий в своїй одиничності, вихоплений з усіх можливих зв'язків. Фрагменту дійсності повертається початкова свобода, рівноправність по відношенню до інших фрагментів і одночасно – незалежність від людини.

У результаті реальність залишається абсурдною. Епізод не зводиться до одного абстрактного значення, заданого ядром структури, а набуває семантичну невизначеність. Він не піддається інтерпретації і не розпізнається як структура, що має центр. Що в епізоді є головним, і на що слід звернути увагу? Це відкрите питання. Читач, свідомість якого регулюється механізмами культури-влади, неминуче знайде в ньому центр, ядро, і негайно ж встановить принцип зчеплення даного епізоду з сусіднім.

Однак подальший текст роману (і, відповідно, подальше читання) висвітлить як центральні зовсім інші аспекти, якісь деталі, котрі спочатку були другорядними. У новій перспективі саме вони здаються головними, а всі інші – належними до другого плану. Наприклад, в епізоді, де розповідається про безглуздо загиблого в ліфті ветерана війни, Воннегут згадує шоколадну цукерку «Три мушкетери», яку жує цинічна журналістка. Читач може і не звернути на цю деталь ніякої уваги, вважаючи її непринциповою. Але потім вона буде неодноразово повторюватися в «Бійні номер п'ять» (в тому числі – і як алюзія на знаменитий роман Дюма), і принцип її використання в нових контекстах дозволить побачити епізод із загиблим ветераном в дещо іншому ракурсі та виявити в ньому нові змісти та плани.

Семантичний центр постійно зміщується, що робить світ Курта Воннегута багатополюсним. У читача роману може виникнути враження, що Воннегут докладно пояснює запропонований ним спосіб відтворення світу в епізоді, де йдеться про те, як жителі планети Тральфамадор пишуть і читають книги: «Там

немає ні початку, ні кінця, ні напруженості сюжету, ні моралі, ні причин, ні наслідків. Ми любимо в наших книгах головним чином глибину багатьох чудових моментів, побачених відразу в один і той же час» [66, с. 105].

Тральфамадорські письменники, на перший погляд, працюють так само, як і Курт Воннегут. Автор «Бійні номер п'ять» сам це частково підтверджує, заявивши, що його роман написаний в «телеграфічно-шизофренічному стилі, як пишуть на планеті Тральфамадор» [51, с. 206]. Тральфамадорці, повернувши фрагментам дійсності одиничність, сингулярність, вивільняють в них глибинний сенс, первісну силу і красу. Однак на відмінність між їх поетикою і методом Воннегута вказує слово «глибина», яке вживають тральфамадорці.

Художній час у творчості Воннегута невіддільний від художнього простору. Відповідно, простір роману «Бійня номер п'ять» не має глибини, тобто він не має внутрішнього виміру. Усі події ніби розгортаються на площині і нагадують декорацію. Погляд читача зупиняється на поверхні речей. Власне, в цьому світі по той бік поверхні нічого немає. Предмети, явища, персонажі чергуються на тлі порожнечі, викликаючи відчуття пробілу, неприсутності. Вони всього лише оболонки, за якими вгадується абсурд. Розпізнавши його, людина жахається. Читач уже не в змозі поділяти оптимізм тральфамадорців і насолодитися красою світу. Вона – фікція, яка приховує безодню. Не випадково в епізоді, де йдеться про поетику тральфамадорської літератури, за міркуваннями інопланетян про чудесні миті відразу ж слідує сцена, яка спростовує їх світобачення. Стоячи на краю Каньйону, маленький Біллі, який повинен отримати естетичне задоволення, до смерті лякається. Замість краси він бачить безодню.

Світ тральфамадорців – це вічне сьогодні. Тут немає минулого і майбутнього. Все відбувається тут і зараз. У світі Курта Воннегута, навпаки, події належать або до минулого, або до майбутнього. Місце справжнього, нинішнього займає порожнеча. Інопланетяни бачать в реальності тривимірні об'єкти, наділену плоттю, тілом духовну сутність. Війна для них – невдалий

епізод історії, неприємний казус, стан, в цілому не властивий всесвіту, на який можна не звертати увагу.

У свою чергу, Воннегут розрізняє в навколишньому світі неприсутність, порожнечу. Дійсність йому бачиться завжди абсурдною, охопленою війною, навіть якщо зовні всюди панує мир. Тральфамадорці говорять про життя, намагаючись підібрати семантично насичене слово, що викликає ілюзію присутності [52, с. 206–225]. Воннегут же повинен передати саме війну, тобто порожнечу і смерть. Говорити про них прямо неможливо, оскільки, позначивши абсурд (війну), одягнувши його в слово, ми тим самим концептуалізуємо його, змушуючи втратити свій статус [52, с. 206–225].

Єдиний спосіб написати про абсурд та війну, про війну як межовий стан (тут ми повертаємося до першого підрозділу даної частини) – пропустити опис війни взагалі. У романі «Бійня номер п'ять» війні відповідає пробіл. Курт Воннегут так і не показує дрезденське бомбардування. Ми бачимо те, що відбувалося до нього, і те, що відбувалося після цієї події. Але сам епізод бомбардування, який мав би стати ядром роману, його головною подією, в тексті відсутній. Порожнеча залишається пусткою. Її можливим вербальним еквівалентом в романі може бути тільки абсурдне слово, безглузде пташине цвірінькання – «п'ють-фьють?».

Курт Воннегут як майстер сатиричної прози набув популярності в 1960-ті роки. Він пише: «Блазнювання – моя реакція на біди, яким я не в силах допомогти» [63, с. 134]. Провідні теми творчості Воннегута – дегуманізуючий вплив технологій, доброта як єдиний спосіб подолати людську дурість і жорстокість, боротьба людини з ворожим всесвітом (чи то пак, з ворожістю всесвіту). Художньо інтерпретуючи ці теми, американський письменник сплаває воедино іронію, сатиру, наукову фантастику, трагікомедію; розмовна мова його прози насичена неологізмами. Його іронія, своєрідна форма сатири теж впливає на репрезентацію художнього часу та простору у романі «Бійня номер п'ять».

2.4. Критика фашизму та воячини

Для того, щоб зрозуміти сутність критики фашизму та воячини Куртом Воннегутом, треба повернутися до образу людино-механізму. Тожкрізь всю книгу американського письменника проходить порівняння людей з автоматами-роботами [66]. У «Бійні номер п'ять» помітне протистояння двох способів екзистенції: відсутність проблематизації страждань серед трафальмадорців та проблема війни, трагедії, абсурду у світі людей.

Деякі ситуації, описані автором, можуть здатися сучасному читачеві дивовижними вигадками. Проте, як бачимо, у кожного парадоксу і абсурду Воннегута є цілком реальне підґрунтя. Колекціонуючи і висміюючи такі абсурди, автор наче говорить: ось до яких дурниць можуть довести гонитва за наживою, людиноненависництво, мракобісся, расизм, загарбницькі війни. Критиці мілітаризму присвячені найбільш сердиті, найбільш критичні сторінки книги. Війна і підготовка до кровопролиття для гуманіста Курта Воннегута – пік абсурду. Війни, за його твердженням, можуть затівати тільки роботи, не-люди. Автор нещадно таврує всі прояви мілітаризму в житті своєї країни.

Сміх Курта Воннегута часом здається адресованим цивілізації взагалі – здається, він критикує всіх і все. Але чим глибше входиш в книгу, тим більше усвідомлюєш, що цей сміх продиктований щирою любов'ю до людей, турботою про долю людства. З глибокою тугою автор зауважує: «Жили вони [тисячі нью-йоркців] в потворних умовах, і від цього їм доводилося робити всілякі неподобства» [66, с. 55]. З такою ж щемливою тугою пише він і про самотність своїх героїв. По суті справи, всі вони самотні.

Ця самотність – наслідок неправильно обраних пріоритетів, хибного ставлення до життя. Механізація суспільства, роботизація людини призводить до втрати людьми справжнього обличчя. Воннегут пише про дегуманізацію суспільства, що, власне, призводить до фашизму як форми анігіляції людини людиною. У своєму будинку Курт Воннегут навіть вивісив дерев'яну табличку

з гаслом: «Ти повинен бути добрим, чорт забирай». Тут мається на увазі: бути добрим до людства, що значить бути нещадним до нелюдськості.

Не «зомбована» частина людства, можливо, менша, на думку Воннегута, не обманюється щодо так званого цивілізованого Заходу. Холоднокровні вбивці у гарних костюмах, із сяючими з усіх телеекранів світу посмішками, тримають у своїй владі тисячі журналістів, письменників, «вчених», «істориків», що створюють і підтримують грандіозний міф про зворушливі «загальнолюдські цінності».

Політичні мотиви були дійсно важливі для Воннегута. З усіх проблем, яких торкається він у творах, найбільш наполегливо розробляються три:

- геть всі війни;
- контроль над технічним прогресом;
- порятунок природи.

З написаних ним романів чотири можна вважати ключовими у трактуванні названих тем:

- «Колиска для кішки» – апофеоз аморальності науки і технічного прогресу;
- «Бійня номер п'ять» – руйнівний характер воєн і їх безжальний вплив на людські душу і тіло;
- «Сніданок для чемпіонів» – екологічна катастрофа як результат людського розуму;
- «Галапагос», де кожна з перелічених тем перестає бути камертоном, і, зливаючись, вони створюють сумно-поховальний передзвін, оплакуючи рештки людства.

У нашому дослідженні на прикладі одного тексту – роману Курта Воннегута «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей» – ми, відтак, спробували показати, як література конструює певний образ війни. У США ставлення до досвіду Другої світової війни і, відповідно, взагалі до феномену війни з боку інтелектуалів, в тому числі й літераторів, неодноразово

змінювалося. Змін зазнавало і саме письмо про війну. Друга світова війна стала дзеркалом, в якому наступні епохи виявляли себе і свої проблеми. Ця війна була також потужною метафорою, за допомогою якої художник міг найбільш адекватно передати власне світобачення.

Війна – екзистенційна ситуація, що виявляє гострі соціальні проблеми повоєнної Америки, про які говорили ліві інтелектуали: небезпека зникнення повноцінної особистості в умовах вимушено-колективного досвіду і пов'язана з цим перспектива витіснення органічної для ліберальної Америки ідеології індивідуалізму тоталітарними доктринами. В результаті перед читачем розгортається традиційне у формальному сенсі історичне полотно з чітким баченням причин, наслідків та можливих перспектив військових подій. Надалі ми розглянемо детальніше образ солдата у творчості Курта Воннегута.

Відчуття нереальності, абсурдності, розриву звичних зв'язків – ось основні складові нового ставлення до Другої світової війни, яке виявляється в американських романах 1960–1970-х років, у тому числі у творі «Бійня номер п'ять» Воннегута. Ці тексти об'єднують уявлення їх авторів про незбагненність світу, байдужого до людини, і про безсилля розуму. Перед читачем розкривається гротескна реальність, сконструйована зі стереотипів сучасної розсудливо-репресивної культури. Відповідно – війна, що трактується як прояв розуму-культури, зображується в украй карикатурних формах.

Курт Воннегут, відтак, оголює механізми сучасної культури, показуючи, що вона ґрунтується на принципах влади і насильства (війни). Обов'язок солдата, патріотизм, героїзм, братство воїнів – лише небезпечні помилки, порожні риторичні прийоми. Заперечення культури, що ототожнюється письменниками 1960-х років з ідеєю панування, змушує їх відмовитися від принципів письма, яких дотримувалися попередники.

Традиційному роману з розробленими сюжетними лініями вони (головним чином це стосується Курта Воннегута) протиставляють фрагментарність тексту, розірваність сюжетних ліній, порушення причинно-наслідкових зв'язків. Сама

можливість і правомірність мистецтва піддається тут сумніву. Романи Воннегута вплинули на все подальше американське мистецтво, так чи інакше пов'язане з темою війни.

2.5. Взаємодія реального та фантастичного

Художній світ Курта Воннегута незвичний. Не можна вибудувати цілісну концепцію його творчості, вибираючи з ідейно-художньої структури роману на свій власний розсуд якусь «наскрізну» тему або образ. Потрібно прислухатися до голосу самого письменника, який, як і слід було очікувати, не схильний допомагати читачам визначити з повною упевненістю, де на сторінках його творів зображується реальність, а де – абсурд, фантастика.

Проте Воннегут бере на себе сміливість стверджувати: не важливо, йдеться про реальний світ чи про вигаданий, у всіх світах та вимірах немає прогресу. У його розумінні, прогрес – це не всякий рух вперед, а тільки той, який служить людині. З цих позицій письменник досліджує життя сучасного суспільства, оповідаючи про «невигадані події з історії кошмарних століть, що мали місце між Другою Світовою війною і Третьою Великою депресією» [66, с. 36].

Воннегут ставить одне «просте» питання, яке «винахідливе» людство вже давно вирішило: як знайти сенс життя в самому собі, яке місце і призначення людини в цьому світі? Сюжет в його романі фантастичний. Відбуваються неймовірні події: читач присутній на сеансі матеріалізації людини і собаки, потім він спостерігає за підготовкою марсіанської армії до війни з Землею; війна закінчується повним винищенням марсіан, що, виявляється, було необхідно для створення нової релігії; герої потрапляють з Марса на Меркурій, Титан, потім вони повертаються на Землю і, нарешті, з'ясовується, що в основі всього цього лежало бажання цивілізації планети Тральфамадор передати привіт іншій цивілізації.

Читач поставлений у скрутне становище. Що стверджує Курт Воннегут? Для нього звернення до жанру фантастики – це свого роду художній прийом,

що допомагає розкрити головну авторську думку. Вінстон Найлз Рамфорд, головнокомандувач марсіанської армією, – втілення духу вояччини, мілітаризму – (хоча, швидше за все, так однозначно не можна характеризувати героїв роману Воннегута, бо всі його образи багатопланові). Ренсом К. Ферн – технократ. Монкріфф – прем'єр-міністр Рамфорд у земних справах, в основі всіх операцій якого безжальна влада грошей. Воннегут зображує, таким чином, все сучасне суспільство з його устроєм і системою цінностей, які зумовили існування подібних типажів [63, с. 139].

Важливо враховувати ще один момент: Воннегут схильний розповідати про людські біди, нещастя в масштабах всієї Землі. Найстрашніша біда для людей, на думку письменника, це втрата пам'яті [62, с. 151]. Він не сумнівається в тому, що людина може і повинна зробити висновки зі свого минулого і сьогодення, зі свого актуального досвіду, щоб запобігти прийдешній катастрофі. Люди зобов'язані відчувати відповідальність за все, що відбувається на нашій планеті. До цього їх закликає посланець з Тральфамадору (назва планети перекладається, до речі, як «всі ми»). Не можна погодитися з думкою одного з критиків, який вважає, що «душу прози Курта Воннегута треба шукати не в презирстві до людини, не у визнанні її існування безглуздим, а в гуманістичній за своєю природою сатири, в благородному обуренні проти всього, що робить життя людей убогим» [62, с. 45].

2.6. Образ смерті («Бува й таке»)

Автор «Бійні номер п'ять» пропонує можливі варіанти ідеологічного обґрунтування (виправдання) необхідності військових операцій, пов'язуючи цей мотив з образом смерті. Причому Воннегут як оповідач навмисно говорить виключно про дії, здійснені союзниками, тобто про ту з протиборчих сторін, яка, здавалося б, відстоює істину і справедливість [62, с. 57].

Читачеві пропонується кілька однотипних спроб уявити дрезденську бійню як подію, що повернула світові сенс. Для генерала А. Ікера і чиказького

професора Дрезденська операція – акт відплати за військові злочини німців в Європі (бомбардування Лондона і Ковентрі) і Голокост, тобто це таке собівідновлення статус-кво.

Однак відновити справедливість та істину в світі неможливо, бо їх немає з самого початку цього світу (знову ж таки – на думку Воннегута). А спроба здійснити це – не більше ніж прагнення суб'єкта застосувати до світу свою владу. Істини й ідеали фіктивні в будь-якому випадку. Їх пошук або захист продиктовані жадобою тотального панування, яку людина може і не усвідомлювати. Дрезденська операція – лише окремий випадок, який ілюструє загальне правило. Воно підтверджується в романі згадкою хрестових походів і бомбардуванням Хіросіми. Причому кожна зі згаданих подій незмінно супроводжується доказом її доцільності.

За всією цією риторикою вгадується один принцип: колективний нарцисичний суб'єкт хоче відновити свою втрачену над світом владу. Таку модель поведінки людини Воннегут знаходить у біблійних притчах, які сформували світогляд європейців. Він асоціює історію загибелі Содому і Гоморри з дрезденською бійнею. Бог, що стоїть над світом, втілення вищого розуму, знищує ці міста. Їх життя відхилилися від запропонованого русла і вступили в суперечність з божими цілями.

Руйнування Содому і Гоморри повернуло порядок і сенс на землю, усунувши те, що не співпало із заданим проектом. Бог редукував людський всесвіт, звівши його до початкової моделі. Біблія виправдовує принцип насильства над життям, створюючи в світі схему, де є головне і другорядне. Протилежне йому почуття життя, з яким солідаризується Воннегут, заперечує будь-яку ієрархію, визнаючи рівноцінність кожного явища. Цей погляд співчуття буквально до всього, навіть до того, що виявилось для Бога непотрібним, кидає на своє рідне місце перед смертю дружина Лота [60, с. 112–130].

Християнська мораль, на думку Воннегута, зберігає основний принцип старозавітних оповідей. Лише інопланетянину здається, що Євангеліє проповідує те співчуття, за яке поплатилася дружина Лота. Насправді ж в історії загибелі Христа криється думка про підпорядкування вищій силі, про підпорядкування якійсь вічній владі, яку треба вчасно розпізнати. Ця влада, відповідно, повністю анігілює цінність людського життя. Піком розкриття образу смерті як принципу, котрий стоїть у логіці сучасного світу вище за життя, є світогляд трафальмадорців: вони сприймають усі події, навіть такі невідворотні як смерть, з байдужістю. Для них смерть – це лише ще одна подія серед низки подій («бува й таке»). У даному контексті можна провести паралель зі ставленням до смерті на війні: там смерть також перетворюється на ординарність, буденність і вже не викликає емоційної реакції або здивування.

2.7. Образи солдатів

Для Воннегута, як і для багатьох інтелектуалів його покоління, що сформувалися під впливом французького екзистенціалізму, світ, який лежить по той бік людського «я», абсурдний і непізнаваний. Він ніяк не пов'язаний з людиною, байдужий щодо неї [62]. Завжди залишаючись річчю в собі, світ не піддається оформленню та концептуалізації, ухиляючись від тих антропоцентричних схем, які накидає на нього культура. Цю досить популярну в ХХ-му столітті ідею Воннегут іронічно обігрує в «Бійні номер п'ять», переказуючи зміст книги свого персонажа, письменника Кілгора Траута «Маніяки четвертого виміру». У ній йдеться про психічно хворих людей, що не піддаються лікуванню, оскільки причини їх захворювань лежать в четвертому вимірі, тобто в області раціонально незбагненого.

За Воннегутом, сили, що регулюють реальність і людську поведінку, непізнавані й абсурдні. Світ систематизується культурою. Всі її прояви – це просто різні форми боротьби з хаосом, продиктовані прагненням побачити в ньому порядок і сенс, механічно пов'язати ці порядок і сенс з людським «я».

Підставою культури є розум, що дистанціює людину від мінливої природної стихії, від предметів і явищ. Розум виводить людину з тіла світу і ставить її над світом, змушуючи особистість вважати себе вищою метою еволюції, вінцем творіння.

Ця особливість забезпечує людей правом влади над світом, правом пристосовувати його до себе, перебудовувати відповідно до власних цілей. Дійсність постає осмисленою, доцільною, виправданою з точки зору людини. При цьому вона піддається насильству і збіднюється, зменшується до схеми. Тіло світу не може вміститися в прокрустове ложе людських ідей і концепцій, тому піддається тортурам, насильницькому розчленуванню. Розум скорочує або розтягує світове тіло до необхідного розміру. Механізм репресії і влади виявляється в самому принципі, згідно з яким працює розум. Освоюючи дійсність, вивчаючи предмети і явища, людина, перш за все, прагне виявити в них головне, сутність, – те, чому підпорядковується все інше, другорядне і похідне.

Війна і пов'язані з нею насильство і вбивство з буденної точки зору суперечать розуму, бо останній начебто зайнятий творенням, а всі перераховані вище форми людської діяльності – руйнуванням. Однак Курт Воннегут змушує нас переконатися в тому, що війна – неминучий і важливий продукт розуму. В її основі лежить той же принцип здійснення влади, той же погляд на світ «ззовні»: той, хто починає війну, завжди ставить собі за мету накинути на світ схему, активізувати в ньому головне для себе, знищивши або придушивши все несуттєве, зайве, все, що не вписується в проект[62].

Схеми, які продукуються розумом для того, щоб приборкати хаос, застосовані до реальності, виявляються фіктивними і неадекватними. Абсурд лише з більшою силою заявляє про себе, і світ, який недавно здавався зрозумілим і вдало спроектованим, раптом постає непередбачуваним. Випадковість перекидає всі розрахунки і правила [64].

Війна як здійснений проект розуму демонструє абсурдність реальності, незв'язність її компонентів. Задум війни, яка претендує на те, щоб повернути в дійсність порядок, сенс, істину, в результаті призводить до зворотного: на поверхню виривається хаос, прихований в мирний час. Речі, явища, люди стикаються, виявляючи свою початкову чужість один одному. Спроба зв'язати елементи світу, підпорядкувати їх єдиному принципу змушує їх в боротьбі за власну незалежність бунтувати, вириватися зі схем.

Конструювання художньої форми, як непрямий акт здійснення владою насильства, тягне за собою реалізацію низки стереотипів, які стверджують необхідність війни. Одним з них є принцип героїзації воюючої людини. У романі показані кілька розтиражованих європейською культурою варіантів героїчної поведінки; розкриваються їх загальні психологічні підстави.

Героями постають, перш за все, англійські офіцери, що потрапили в полон до німців. І тут знову, як носіїв «духовних цінностей», які допомагають надати світові сенс, Воннегут обирає європейців. Він орієнтує читачів на знайому за творами європейської літератури конвенцію, відповідно до якої справжній герой в тяжких умовах полону зберігає почуття власної гідності, мужність, силу, допомагає слабким, не залишає спроб чинити опір, намагається втекти тощо.

Однак ця конвенція, запозичена в готовому вигляді, в романі не працює. Уже сцена появи англійців її руйнує: змучені війною, голодні американці зустрічають в таборі для військовополонених здорових, бадьорих, чистих і ситих англійських офіцерів, які вітають їх веселою піснею. Англійці шляхетні, вони тримаються з гідністю в присутності німців, не дозволяють собі розкисати – регулярно роблять зарядку, підбадьорюють американців, намагаються втекти. Їх поважають німці, захоплюючись духовною силою і героїзмом своїх ворогів.

Справжній сенс героїзму полягає в його театральності, в його умовно-ігровому характері[62]. Англійці, потрапивши в полон, влаштовують нескінченний спектакль, виступаючи в ролі героїв. Функцію глядачів спочатку

виконують німці, а потім американці. У цьому спектаклі все є відверто умовним. Як і належить героям, англійці мужньо долають труднощі полону, хоча в цьому немає ніякої потреби, оскільки тюремники поводяться з ними, як з відпочиваючими на курорті. Герої постійно роблять підкопи, хоча всі знають, що з табору вони втекти не зможуть. Акторство англійців, якого вони самі не помічають, підкреслене в епізоді, де на честь прибуття американців вони розігрують «Попелюшку», цього разу свідомо ховаючись під маскою вигаданих персонажів. Умовно-ігровим, вже на американський манер, а не на європейський, виглядає в романі героїзм «Скаженого Боба», полковника зі штату Вайомінг, що звертається до солдатів з промовою, а також героїзм Едгара Дарбі, який дає гнівну відповідь зраднику Кемпбеллу.

Героїзм виявляється різновидом естетизації, спробою звести різноманітність життя до схеми. Світ звужується до масштабів сцени, де діють закони, придумані героєм-режисером, що не працюють в реальності. Герой захоплено акторствує, втішений красою і драматизмом власної гри. Нарцисизм, інтерес до своєї, при цьому вигаданої ним самим особистості, ізолює суб'єкта, веде його в простір власних схем і ставить над життям[57, с. 155–167]. Англійські офіцери насолоджуються відчуттям влади, можливістю управляти навколишнім простором, демонструвати справедливість, поблажливу прихильність до тих, кого вони включають в свій світ на правах підлеглих. Вони з задоволенням грають роль «добрих чарівників» навіть щодо до американців, яких глибоко зневажають.

У героїзм, як і в будь-якому проекті розуму, закладений принцип насильства. Воннегут експлікує цю ідею, ввівши в роман фігуру Роланда Вірі. Попри те, що цей персонаж американець, його роздуми про героїзм суто англійського походження: в даному разі Воннегут відсилає нас до військових історій Редьярда Кіплінга. Театралізованим подвигам, які демонструють в відомих (здебільшого романтичних) творах про війну або про пригоди яскравих персонажів, що прагнуть слави, Р. Кіплінг протиставляє інше, більш

демократичне розуміння героїзму. Він зображує «героїзм буднів», який полягає в сумлінному виконанні людиною свого обов'язку. Це непомітний подвиг простих солдатів, звичайних англійських (шотландських, ірландських) хлопців, які не роблять нічого видатного, але чесно тягнуть лямку служби, не думаючи про славу і нагороди.

Роланд Вірі, персонаж «Бійні номер п'ять», подумки складає розповідь на кшталт оповідань Р. Кіплінга. Він уявляє себе і двох розвідників, з якими заблукав десь у німецькому тилу, «трьома мушкетерами», героями військових буднів [66, с. 55–60]. Така модель героїзму для Курта Воннегута – лише модифікація колишньої, тієї, яку відкидав англійський письменник. «Героїзм буднів» настільки ж театральний, як і будь-який інший. Він передбачає самозамилування суб'єкта, задоволення від влади, що дає можливість дарувати прихильність тому, хто їй підпорядкований. У випадку англійців об'єктами застосування влади виявляються американці, у випадку Роланда Вірі – Біллі Пілігрим.

2.8. Образ Біллі Пілігрима

Курт Воннегут зберігає в «Бійні номер п'ять» весь комплекс тематичних ліній, пов'язаних з ідеєю мислячого тіла і розроблених попередньою літературою. Світосприйняття центрального героя роману, Біллі Пілігрима, принциповим чином змінюється, коли він потрапляє на планету Тральфамадор, де завдяки інопланетянам «знаходить» власне тіло, навчившись йому радіти [66, с. 131].

Дух і матерія стають нероздільними. З цього моменту Біллі залишає всі спроби пояснити – тобто сконструювати – образ всесвіту. Людський вимір світу бачиться йому фіктивним. Просторово-часова шкала виявляється лише продуктом культури, антропоморфною ілюзією, «накинutoю» на реальність. У свідомості Біллі предмети, явища, епізоди життя не шикуються в лінійну послідовність. Причинно-наслідковий зв'язок між ними також зникає. Життя

перестає членуватися на головні епізоди і другорядні, на кульмінаційні події та причини і наслідки. Це означає, що в погляді на світ відсутній принцип влади. Ідея подолання просторово-часової шкали дотепно передається в романі подорожжю Біллі Пілігрима в часі: персонаж то опиняється на війні, то знову стає маленьким, то знову потрапляє на війну і т. д. Миттєвості відриваються одна від одної. Всі вони розгорнуті одноразово, всі вони рівноправні.

Мисляче тіло бачить об'єкти чужими по відношенню до себе, тобто воно сприймає світ адекватно. Всі спроби освоїти реальність, нав'язати їй думку, зіставити з ідеалом воно відразу ж відкидає як насильство. Для культури, яка прагне змусити світ відповідати трансцендентному проекту, тіло неповноцінне. Тому її механізми виступають щодо до тіла як ортопедичні пристрої, покликані його виправити. Для мислячого тіла героїзм недоречний, зате боягузтво природне і навіть не потребує виправдання.

Але репресивна культура все вивертає навиворіт, оголошуючи природну реакцію організму протиприродною і злочинною. Держава, як ми знаємо, карає за боягузтво і зраду, іноді не роблячи винятків навіть для видатних людей. У романі «Бійня номер п'ять» Біллі Пілігрим читає книгу У. Б. Г'юна, що містить розповідь про американського рядового Едді Д. Словіка, розстріляного за боягузтво. Культура, персоніфікована у фігурі адвоката, який засуджує Словіка, справедливо розцінює вчинок солдата як виклик її засадам, бо мисляче тіло завжди бунтує, опираючись заданим ззовні проектам, які прагнуть його підпорядкувати, перебудувати на свій лад, тобто покалічити і знищити [58, с. 137–150].

Воннегут наводить в романі кілька прикладів того, як сконструйовані мистецтвом і культурою стереотипи (героїзм, ідея братерства людей) руйнуються, зіткнувшись з реальністю тіла. Роланд Вірі, який готував себе до того, що його героїзм і здатність по-братськи підтримати товариша будуть запитані, не в змозі в потрібний момент відповідати своєму ідеалу. Він ніяк не реагує на пафосну промову полковника «Скаженого Боба», тому що ні про що,

крім пекельного болю в ногах, він думати не в змозі. Вимоги тіла в мить його граничного напруження повністю заповнюють свідомість, й ідеали відпадають самі собою.

Один з найважливіших епізодів роману – фрагмент, де маленького Біллі батьки привозять до знаменитого Каньйону. В уявленні людей, що мають естетичний смак, це місце – одне з найкрасивіших на землі. У Біллі, внутрішній світ якого ще не сформований стереотипами культури, – споглядання Каньйону, безодні, куди можна впасти, викликає тваринний страх. Тіло викриває мистецтво, маскує абсурд і намагається представити байдужі людині речі опосередкованими духом.

Висновки до Розділу II

У Другому розділі цієї роботи були проаналізовані наступні питання:

- Ідея створення роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей»;
- Проблема війни як межової категорії;
- Особливості категорії художнього часу;
- Критика фашизму та воячини;
- Взаємодія реального та фантастичного;
- Образ смерті («Бува й таке»);
- Образи солдатів;
- Образ Біллі Пілігрима.

1) Було б перебільшенням стверджувати, що роман Воннегута «Бійня номер п'ять» принципово змінив уявлення американців про війну. Він радше підібрав об'єктивний корелят тому почуттю, яке всі поділяли. Після Воннегута говорити про війну так, як це робили його попередники, стало неможливим. Американський письменник створює цей роман, спираючись на власний досвід переживання війни: не у якості солдата чи романтика, але як звичайної людини, шокованої війною.

2) Курт Воннегут пропонує особливу лінію зображення воюючої людини. Така людина, перш за все, є тілом, що піддається насильству, і як тіло – вона деромантизована, позбавлена героїчного ореолу. Залучена в абсурдну реальність війни, вона постає безвольною іграшкою ворожих їй сил. Всі ці мотиви присутні в романі американського автора.

3) В романі «Бійня номер п'ять» Воннегут звертає увагу читачів ще на один популярний в європейській літературі стереотип – ідею братства вояків. Він простежується не стільки в творах, що виправдовують і романтизують війну, скільки в тих, де вона засуджується. Персонажі, в міркуваннях і роздумах яких проявляється думка про братерство солдатів (Роланд Вірі і полковник «Буйний Боб»), глибоко комічні й неадекватно сприймають те, що відбувається навколо. Воннегут бачить в ідеї про єдність світобудови і людства ілюзію, чергову спробу надати дійсності сенс. Його світ хаотичний і поліцентричний, тому стереотип братства вояків постає в «Бійні номер п'ять» як деструктивний міф, який реалізує принцип влади.

4) «Бійня номер п'ять» є свого роду мозаїкою, що складається з розділених пробілами епізодів, часто наведених не в тій послідовності, в якій вони відбувалися. Фрагменти з життя персонажів не пов'язані між собою. Воннегут ніби починає писати новий роман, трансформуючи уже згадувані події або моменти. Реальність здається абсурдом. Відтак, твір втрачає центр, а інтерпретація роману ускладнюється.

5) У цій роботі на прикладі роману Воннегута «Бійня номер п'ять» зроблена спроба показати, як література конструює певний образ війни. У США ставлення до досвіду Другої світової війни і взагалі до феномену війни з боку інтелектуалів, в тому числі й літераторів, неодноразово змінювалося. Змін зазнавало і саме письмо про війну. Друга світова війна стала дзеркалом, в якому наступні епохи відображали себе і свої проблеми. Ця війна була також вдалою метафорою, за допомогою якої художник міг найбільш адекватно передати власне світобачення.

6) Художній світ Курта Воннегута незвичний. Не можна вибудувати цілісну концепцію його творчості, вибираючи з ідейно-художньої структури роману на власний розсуд якусь «наскрізну» тему або образ. Потрібно чуйно прислухатися до голосу самого письменника, який не схильний допомагати читачам визначити з повною упевненістю, де на сторінках його творів зображується реальність, а де – абсурд, фантастика.

7) Важлива роль у романі відведена образу смерті. Кульмінацією розкриття образу смерті як принципу, котрий стоїть у логіці сучасного світу вище за життя, є світогляд трафальмадорців: вони сприймають усі події, навіть такі невідворотні як смерть, з байдужістю. Для них смерть – це лише ще одна подія серед низки подій («бува й таке»). У даному контексті можна провести паралель зі ставленням до смерті на війні: там смерть також перетворюється на ординарність, буденність і вже не викликає емоційної реакції або здивування.

РОЗДІЛ III

МЕТОДИЧНИЙ КОМПОНЕНТ

3.1. Важливість виховання у сучасній молоді прагнення до гуманістичних ідеалів та стійких літературних і глядацьких інтересів

XX сторіччя – час небаченого технічного прогресу, у якому існує жахливе явище – світові війни, трагедії вражаючого масштабу. Цілком природно, що це знайшло відображення у творчості письменників, особливо тих країн, які безпосередньо брали участь у війнах. Так і Курт Воннегут у романі «Бойня номер п'ять» звертається до публічного обговорення значущих для соціуму проблем.

У зв'язку із кризовими явищами сучасного суспільства, поширенням воєнних конфліктів у деяких регіонах світу та зростанням напруги в соціально-політичних відносинах між країнами напрочуд актуальним є виховання в молоді високих моральних якостей, поваги до історичної пам'яті, почуття національної свідомості, гуманізму, толерантності та негативне ставлення до війни.

Культура та, зокрема, література, завжди була й залишається потужним засобом протидії таким негативним явищам як війна. Тому в сучасний період з'явилося чимало творів зарубіжних письменників (Г. Белль «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...», Дж. Бойн «Хлопчик у смугастій піжамі», М. Зузак «Крадійка книжок», Т. Кініллі «Список Шиндлера») на тему Другої світової війни, які дають можливість поколінню третього тисячоліття переосмислити трагічні явища минулого й не допустити їх у теперішній час.

У вихованні та освіті молодого покоління особливу роль відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). ЗМІ стали можливістю для знайомства зі світом, засобом впливу на життєві ідеали і цінності підлітків, через ЗМІ формуються способи бачення світу, сприйняття інших людей і ставлення до суспільства. Тому важливо навчити учнів критично сприймати інформацію. Сучасна

кіноіндустрія, в основному, орієнтована на розвагу, освітні та виховні цілі виявляються мало затребувані масовим глядачем. Актуальність даного позакласного заходу обґрунтовується загальним станом художньо-естетичної освіти і виховання в школі, де учнів не часто ознайомлюють із мистецтвом кіно, екранізаціями творів літератури. Запропонований захід сприяє ефективній виховній роботі з учнями, розвиває їх культуру, розширює список літературних творів, з якими учні знайомляться при вивченні освітньої програми з навчального курсу «Зарубіжна література».

Ставши невід'ємною частиною сучасного життя, кінематограф впливає на світоглядні позиції людини, на її емоційний та інтелектуальний розвиток. Однак в шкільних програмах предметів художньо-естетичного циклу та гуманітарних наук мистецтву кіно не приділяється значної уваги. В результаті особистісний досвід спілкування молодого людини зі світом кіно складається поза стінами навчального закладу і часто під впливом випадкових факторів, тому важливим стає знайомство учнів з видатними витворами кінематографу, що здатні не тільки зацікавити учнів своєю проблематикою, а й сприяти розвитку критичного мислення. Ставши популярними на різних континентах, витвори мистецтва на тему Другої світової війни дають молодим людям, які не були учасниками тих далеких подій, особливий духовний досвід і нове бачення проблем сучасного суспільства.

3.2. Сценарій позакласного заходу «Кіноклуб» для учнів старших класів за екранізацією роману Курта Воннегута «Бійня номер 5, або Хрестовий похід дітей»

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з творчістю Курта Воннегута на прикладі художньої екранізації роману «Бійня номер 5, або Хрестовий похід дітей».

Завдання:

1. **Формування предметної компетентності** - з'ясувати особливості та новаторство творчої манери Курта Воннегута; дослідити тематику, проблематику і символічний зміст роману та його екранізації, охарактеризувати образ Біллі Пілігрима; розвивати навички проблемного аналізу, асоціативне та образне мислення, уміння робити висновки, узагальнювати, проводити паралель;
2. **Формування ключової компетентності** - уміння вчитися: заохочувати пізнавальну активність;
3. **Формування комунікативної компетентності** - розвивати навички роботи в колективі, культуру зв'язного усного мовлення, вміння висловлювати свої думки, відстоювати їх та сприймати чужу точку зору;
4. **Формування загальнокультурної компетентності** - виховувати прагнення до літературної освіченості, естетичний смак; розширювати кругозір; свідоме ставлення до моральності, прагнення до гуманістичних ідеалів;
5. **Формування мистецької компетентності** - формування інтересу учнів до світу кіно і літератури, становлення стійких літературних і глядацьких інтересів в області кінематографа і літератури.

Обладнання: ноутбук, проектор, роздатковий матеріал.

Медіаматеріали: художній фільм «Бійня номер п'ять» (1972), режисер Джордж Рой Гілл.

План заходу:

I. Вступне слово.

Сьогодні хочу запропонувати вам подивитися, на мій погляд, цікавий фільм «Бійня номер п'ять». Це художній фільм 1972 року за романом Курта Воннегута. Сам автор роману писав про фільм після його виходу на екран:

«Я люблю Джорджа Роя Гілла і «Universal Pictures», які зробили бездоганний переклад мого роману «Бійня номер п'ять» на кіноекрані ... я

пускаю слину і кудкудакаю кожен раз, коли дивлюся цей фільм, тому що це настільки гармонійно з тим, що я відчував, коли писав книгу».

II. Запрошення до діалогу, постановка проблеми, завдань, «цільова настанова» на перегляд фільму.

Фільм – це роман-розповідь від першої особи Біллі Пілігрима, який стає «відключеним від часу» і проживає події свого життя у випадковому порядку, а після всього потрапляє на планету Тральфамадор. Особливий акцент зроблено на досвіді героя під час Другої світової війни, бомбардуванні Дрездену, а також часі, проведеному з військовополоненими.

При перегляді фільму хочу попросити вас простежити за тим, як розвиваються події та як змінюється особистість героя.

III. Учні отримують картки з коментарем, питаннями і завданнями за змістом фільму.

Приклад заповнення картки

Під час перегляду заповніть таблицю своїми міркуваннями про події та героїв, а також дайте відповіді на поставлені питання:	
Художній час	<i>Відсутній хронологічний і послідовний сюжет; Фрагментарність оповіді; Мозаїчна композиція.</i>
У які моменти свого життя подорожує герой?	<i>1. Дитинство (переляк від виду Великого каньйону, перший невдалий досвід плавання і ін.); 2. Довгий похід в лісі разом з товаришами; 3. Події в таборі військовополонених англійців; 4. Бомбардування Дрездену; 5. Події після війни - спокійне розмірене життя. 6. Зустріч з інопланетянами, політ на Тральфамадор. 7. Психологічна лікарня. 8. Момент смерті Біллі від кулі снайпера після свого</i>

	<i>семінару.</i>
Характер Біллі	<i>Емоційно нестабільний американський солдат, його психіку остаточно підриває бомбардування Дрездену. Покалічений духовно і фізично, він вже не розуміє, заради чого ведеться війна.</i>
Охарактеризуйте тральфамадорців	<i>Давно розгадали всі загадки всесвіту. Їм відомо, як і коли планета загине, що вони самі підірвуть її. Про чиюсь смерть тральфамадорці просто говорять: «Такі справи», але вони все одно не звертають уваги на погане і зосереджуються на хороших моментах.</i>

IV. Спільний перегляд художнього фільму «Бійня номер п'ять» (1972).

V. Рефлексія.

1. Перевірка уважності учнів. Прийом «Так чи ні?» (Підтвердити або спростувати).

- На початку фільму ми спостерігаємо, як молодий Біллі блукає лісом зі своїми товаришами. (ні, фільм починається зі сцени у будинку Біллі)
- Донька Біллі вважає, що в нього психічний розлад. (так)
- Роланд Вірі погрожує Біллі помстою. (так)
- Американці влаштовують спектакль у полоні (ні, це роблять англійці)
- Тральфамадор - це торжество наукового знання. (так)
- Біллі, завершуючи свій останній семінар, вже знав, що скоро настане момент його смерті. (так)

2. Колективне обговорення за записами у таблиці.

3. Метод «Мозковий штурм».

- На вашу думку, з якою метою Воннегут написав роман, екранізацію якого ми щойно подивились?
- Які риси абсурдності сучасної цивілізації показані у фільмі?
- Чим Біллі Пілігрим відрізняється від інших персонажів? Що означають слова «Біллі Пілігрим відключився від часу»?

- Що означає формула «такі справи» для Тральфамадорців?
- Кого на Землі можна вважати «Тральфамадорцями»?

VI. Заохочення до безпосереднього знайомства з текстом роману.

Завданням Воннегута було написати антивоєнний роман, показати війну як бійню, позбавлену будь-якого сенсу. Героїзм стає лише гучним словом, яке в індивідуальній свідомості солдатів з одного і іншого боку позбавлене сенсу. Очима свого героя Воннегут ще раз дивиться на ті події, що відбувалися з ним під час Другої світової війни. Сама книга витримана в «фірмовій» стилістиці Воннегута - бездоганний стиль, трохи іронії і яскравий гумор. Чорний гумор і гостра соціальна критика допомогли письменникові створити альтернативний фантастичний світ для своїх персонажів.

Воннегут писав смішно, говорячи при цьому про серйозні речі. У житті йому довелося пережити жахливі трагедії: під час війни наклала на себе руки його мати; сестра померла від раку, а за два дні до цього в залізничній катастрофі загинув її чоловік; у сина трапився нервовий зрив. А в 1984 році схильний до депресії Воннегут намагався накласти на себе руки. І все ж він знайшов в собі сили і мужність дивитися на життя іронічно і з гумором, писати смішно про серйозне.

Одного разу він сказав: *«Кожну книгу я пишу роками – мені все здається, що я її не напишу ... І взагалі я не знаю, що від мене залишиться і як про мене будуть згадувати мої діти. Одного я не хочу залишити їм в спадок - я не хочу, щоб вони жили в тому мороці, в тій пригніченості, в якій жили мої батьки. Моє покоління виросло в атмосфері воєн, руйнувань, убивств і самогубств. Нам треба вирватися з цього - позбутися людиноненависництва, жадібності, заздрості, ворожнечі».*

Хоч фільм висвітлює трагічні події з історії людства, все ж таки, на мій погляд, він насичений світлом, вірою в здоровий глузд та жагою землян до щасливого життя. Життя має бути безтурботно-щасливим, як на планеті Тральфамадор. Це звісно ж утопія, але саме такого життя, а не війни, для всіх

своїх героїв бажав автор книги, яку я дуже раджу вам прочитати, щоб ще глибше зануритись у світ талановитого письменника Курта Воннегута.

ВИСНОВКИ

Завершуючи дане дослідження, ми можемо сказати, що у тексті було розкрито наступні питання:

- Образ Другої світової війни та її вплив на літературу;
- Особливості категорії історизму та художнього часу в трактуванні сучасного літературознавства;
- Ключові вектори дослідження творчості Курта Воннегута у рецепції вітчизняного та зарубіжного літературознавства;
- Ідея створення роману «Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей»;
- Проблема війни як межової категорії;
- Особливості категорії художнього часу;
- Критика фашизму та воячини;
- Взаємодія реального та фантастичного;
- Образ смерті («Бува й таке»);
- Образи солдатів;
- Образ Біллі Пілігрима.

1) Така стійка увага до особистості й книг цього письменника пояснюється багатьма чинниками, але, перш за все, парадоксальністю його мислення, коли глибокий песимізм вбирається їм у форму ескападних веселоців. У строкатій ситуації літератури постмодернізму другої половини ХХ-го століття критикам ніяк не вдається дати визначення творчості Курта Воннегута: то його зараховують до письменників-фантастів, то записують до так званих «чорних гумористів», то бачать в ньому сатирика, то оголошують його стовпом сюрреалізму і лідером літератури абсурду. Але оскільки Воннегут не«вписується» в прокрустове ложе жодного з цих визначень, то все частіше говорять про те, що в своїх творах письменник використовує всі ці технології, створюючи той неповторний стиль, який сам назвав «телеграфно-шизофренічним». Читання його творів вимагає серйозних розумових зусиль, і

читач дуже скоро починає розуміти, що за зовнішнім балаганом ховається мудра і твереза оцінка сучасного життя, біль за людську долю і пристрасне бажання попередити про небезпеку, що загрожує катастрофою. Воннегут-філософ вперто б'є в набатний дзвін, прагнучи застерегти людство від головної небезпеки – знищення самого себе.

2) Головний парадокс художнього методу Воннегута полягає в тому, що про найбільш кризові, трагічні моменти людського життя він розповідає зі сміхом. У його романах ми спостерігаємо смертельну гру в життя, яку веде людина. Це зіткнення двох планів - глибокого філософського змісту з зовнішнім карнавальним вираженням, що створює неповторний стиль Воннегута. Гротеск, сатира і найгіркіша іронія, парадокси, що створюють ефект обманутого очікування, алогізм людських вчинків і повне руйнування стереотипів – всі ці елементи стилістики зустрічаються у американських письменників, так званих «чорних гумористів». Однак, на відміну від них, ця словесна гра для Воннегута не є самоціллю.

3) За формою всі романи американського автора є колажними: події, описи, роздуми змінюються як в калейдоскопі. Письменника не цікавить логічна послідовність подій: на самому початку роману він може розказати читачеві чим закінчується дія, в ході самої розповіді він постійно перетасовує події, вільно переміщаючись в часі й тим самим наче знищуючи його. Такий колаж з уламків часів, фрагментів простору, поворотів людських долі, що подані з несподіваного ракурсу, має на меті приголомшити читача і змусити його задуматися. Подібна форма подачі матеріалу передбачає активну участь читача у створенні тексту.

4) «Бійня номер п'ять» – це відгук Воннегута не тільки на події Другої світової війни, а й на ті зміни, які відбулися в американському суспільстві вже після розгрому фашистської Німеччини. Безумовно, військова проблематика домінує в романі, а бомбардування Дрездену є його центральною подією.

Однак коло піднятих в романі проблем не обмежується абсурдністю війни і трагічною долею солдатів і полонених.

5) Зі змісту «Бійні номер п'ять» також випливає висновок про те, що американці переживають глибокий моральний занепад: завдяки проведеній державою мілітаристській пропаганді вони втратили здатність сприймати смерть як щось трагічне і жахливе, стали байдужими до чужих страждань. Курт Воннегут не просто констатує пасивність американців, але таврує її, хоча робить це приховано: він дає аудиторії набір фактів, на підставі яких вона повинна зробити самостійні висновки. Утім, двояко тлумачити ці факти практично неможливо: читаючи «Бійню номер п'ять», будь-який читач зрозуміє, що війна – жахлива, а американці – безжальні й аморальні.

6) Прямі висловлювання автора в тексті роману зустрічаються рідко. До них варто віднести фразу «такі справи», або «бува й таке» – «so it goes», яка рефреном проходить крізь увесь текст. Ці три слова вміщують в собі ставлення Воннегута до свого життєвого досвіду, описаного в передмові до книги – досвіду того, хто неодноразово стикався з проявами людської жорстокості.

7) На користь публіцистичності «Бійні номер п'ять» свідчить той факт, що Воннегут вказує на громадську дискусію, що розгорнулася навколо бомбардування Дрездену в 1960-ті роки. «Бійня номер п'ять» – його спосіб взяти участь в цій дискусії. Документальне начало «Бійні номер п'ять» також визначає публіцистичний аспект твору. Письменник прагне вплести описані ним вигадані події в реальний контекст.

Таким чином, американський літератор переосмислює досвід війни та травматичних подій середини ХХ-го століття. Він пропонує деструктурований роман, твір без центру, що відповідає насиченій абсурдом реальності. Творчості Воннегута присвячені як зарубіжні, так і вітчизняні дослідження. Проте все ще залишається багато питань, яким варто приділити увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова О.А., Кудряшов И.А. Контрастивное взаимодействие образов автора и персонажа в художественном тексте / О. А. Азарова, И. А. Кудряшов // Исследования языка. – 2016. – № 25. – С. 936–942.
2. Алякринский О. Курт Воннегут с разных точек зрения / О. Алякринский // Вопросы литературы. – 1982. – № 4. – С. 236–247.
3. Анастасьев Н. От персонажа к герою / Н. Анастасьев // Вопросы литературы. – 1982. – № I. – С.91–123.
4. Анастасьев Н. Расширение художественных горизонтов / Н. Анастасьев // Иностранная литература. – 1982. – № 6. – С.244–247.
5. Анастасьев Н. Соперничество с традицией / Н. Анастасьев // Литературное обозрение. – 1982. – № 8. – С.36–44.
6. Анастасьев Н. Традиция реализма / Н. Анастасьев // Вопросы литературы. – 1982. – № 6. – С.258–263.
7. Балашова Т.В. Активность реализма. Литературно-художественные дискуссии на Западе / Т. В. Балашова. М.: Искусство, 1982. 208 с.
8. Балашова Т. А. Художественные особенности серьезно-смеховой фантастики: на материале научно-фантастического романа Великобритании / Т. А. Балашова. – М.: 2003. – 188 с.
9. Бодик А.А., Кудряшов И.А. Проблемы авторского управления читательским вниманием / Т. А. Бодик, И. А. Кудряшов // Всероссийская научно-практическая конференция «Личность в культуре и образовании: психологическое сопровождение, развитие, социализация». – 2017. – № 5. – С. 579–581.
10. Боровкова А.А. Стиль художественного повествования в аспекте интерперсонального контакта автора и читателя / А. А. Боровкова // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – № 10–3 (52). – С. 11–14.

11. Воннегут К. Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей / К. Воннегут. – К.: ВСЛ, 2014. – 320 с.
12. Гаврилова Г.Ф. Предложение и текст: системность и функциональность / Г. Ф. Гаврилова. – Ростов-на-Дону: Ака-демЛит, 2015. – 412 с.
13. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 2007.– 170 с.
14. Горбунов А.М. Зарубежный роман XX века. Рекомендательный библиографический указатель / А. М. Горбунов. – М.: Книга, 1982. – 351 с.
15. Губко Н. Антивоенный роман Курта Воннегута / Н. Губко //Звезда. – 1971. – № 6. – С. 220–222.
16. Денисова Т. Н. Про літературу США. Вибрані статті українського американіста часів Незалежності / Т. Н. Денисова. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. – 531 с.
17. Денисова Т. Н. Современный американский роман: социально-критические традиции / Т. Н. Денисова. – К.: Наукова думка, 1976. – 304 с.
18. Денисова Т. Н. Зарубіжна література XX століття. 11 клас: хрестоматія-посібник / Т. Н. Денисова. – К.: Генеза, 2000. – 768 с.
19. Дуров Ю.В. Художественный мир романов Курта Воннегута 1980-х годов. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Ю. В. Дуров. – Воронеж: 2000. – 18 с.
20. Зверев А.М. Эволюция модернизма в литературе США. 20-е – 70-е годы XX века. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук / А. М. Зверев. – М.: 1983. – 261с.
21. Зверев А. De profundis Курта Воннегута / А. Зверев//Иностранная литература. – 1970. – №3. – С. 265–266.
22. Історія зарубіжної літератури XX ст.: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко; за ред. В. І. Кузьменка. 2-ге вид., стер. – К.: Академія, 2012. – 432 с.

23. Історія зарубіжної літератури ХХ ст.: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко; за ред. В. І. Кузьменка. – К.: Академія, 2010. – 496 с.
24. Івашева В. На порозі ХХІ века / В. Івашева. – М.: Худож.література, 1979. – 318 с.
25. Іняшкин С. Г. Лингводискурсивные особенности американской научной фантастики середины ХХ в.: автореф. дисс. ... к. филол. н. / С. Г. Іняшкин. – М., 2013. – 22 с.
26. Кагарлицкий Ю. Что такое фантастика / Ю. Кагарлицкий. – М.: Худож.література, 1974. – 350 с.
27. Киреева Н.В. Постмодернизм в зарубежной литературе: учебный комплекс для студентов-филологов / Н. В. Киреева. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 255 с.
28. Козлов А. С. Литературоведение Англии и США ХХ века / А. С. Козлов. – Симферополь, 1994. – 257 с.
29. Криницька Н. Всесвіт Курта Воннегута / Н. Криницька // Всесвіт. – 2018. – № 7/8. – С. 166–169.
30. Кутузов А. Б. Частотные характеристики лексики как инвариант перевода: на материале перевода романа К. Воннегута «Бойня номер пять, или крестовый поход детей» / А. Б. Кутузов // Вестник Тюменского государственного университета. – 2010. – № 1: История. Филология. – С. 175–183.
31. Левидова И.Л. Укрощение абсурда / И. Л. Левидова // Вопросы литературы. – 1970. – № 8. – С. 121–140.
32. Мендельсон М.О. Каким видит мир Курт Воннегут? / М. О. Мендельсон // США. – 1974. – № 12. – С. 79–84.
33. Мендельсон М. О. Роман США сегодня / М. О. Мендельсон. – М.: Сов. писатель, 1977. – 400 с.

34. Михелев А.Д., Титаренко И.Л. Курт Воннегут: Специфика художественного мира: Уч.пособие / А. Д. Михелев, И. Л. Титаренко. – Харьков: ТО «Эксклюзив», 2003. – 240 с.
35. Моташкова С.В. Творчество Курта Воннегута в контексте американской и мировой культуры. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук / С. В. Моташкова. – М.: 1996. – 319 с.
36. Мулярчик А.С. Американский роман: ответы на вызовы XX века / А. С. Мулярчик // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – № 1. – С. 65–74.
37. Мулярчик А.С. Взгляд на американскую литературу XX века из Европы / А. С. Мулярчик // Американские исследования. – Том 1. – Минск: 1997. – С. 38–45.
38. Мулярчик А.С. Вызов восьмидесятых. О некоторых тенденциях современной литературы США / А. С. Мулярчик // Иностранная литература. – 1983. – №12. – С. 193–201.
39. Орлова Р. О романе Курта Воннегута / Р. Орлова // Новый мир. – 1970. – № 3.– С. 179–180.
40. Ребуха Н. Художньо-естетичний концепт «Violence» у творах Курта Воннегута / Н. Ребуха // Студентський науковий альманах факультету іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені В. П. Гнатюка. – 2010. – Вип. 1 (7). – С. 159–162.
41. Светличная С.А. Языковые репрезентанты научной картины мира в текстах научной фантастики / С. А. Светличная // Современные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации: сборник статей победителей III Международной научно-практической конференции. (г. Пенза, 17 апреля 2017 г.). – Пенза: Наука и просвещение, 2017. – С. 100–103.
42. Скворцов В. В. Вымышленные языки в поэтике фантастической прозы США второй половины XX века: дисс. ... к. филол. н. / В. В. Скворцов. – СПб., 2015. – 201 с.

43. Стулов Ю. В. Сто писателей США / Ю. В. Стулов. – Минск: Высшэйшая шк., 1998. – 334 с.
44. Татаринова Л.Н. Христианский подтекст в литературе Европы и США первой половины XX века / Л. Н. Татаринова. – Краснодар, 1998. – 202 с.
45. Тіхоненко С. Брехня чи важкий шлях до правди? Курт Воннегут «Брехня»: урок позакласного читання: 7-й клас / С. Тіхоненко // Зарубіжна література. – 2016. – № 12. – С. 19–24.
46. Фарина Я. Fictional Transformation of Dystopia as a Literary Genre in the Story by Kurt Vonnegut «Harrison Bergeron» (Вигадане перетворення дистопії як літературного жанру в історії Курта Воннегута «Харрісон Берджерон») / Я. Фарина // Студентський науковий альманах факультету іноземних мов Тернопільського державного педагогічного університету імені В. П. Гнатюка. – 2016. – Вип.1(13). – С. 35–39.
47. Фарина Я. The Stylistic Repercussion of Ideology in the Short Story by Kurt Vonnegut «Harrison Bergeron» (Стилістичне віддзеркалення ідеології в оповіданні Курта Воннегута «Харісон Бергерон») / Я. Фарина // Студентський науковий альманах факультету іноземних мов Тернопільського державного педагогічного університету імені В. П. Гнатюка. – 2017. – Вип.1(14). – С. 106–110.
48. Шперлин К.А. О жанре романов Курта Воннегута / К. А. Шперлин // Проблемы теории романа и рассказа. – Рига, 1972. – С. 118–133.
49. Єсипенко Н. Лексико-семантичні особливості авторського стилю / Н. Єсипенко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2003. – Т. 156: Германська філологія. – С. 114–125.
50. A Dictionary of Biblical Allusions in English Literature. – New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1965. – 291 p.
51. Conversations with Kurt Vonnegut. – London: University Press of Mississippi, 1988. – 305 p.

52. Daiches D. Religion, Poetry, and the "Dilemma" of the Modern Writer / D. Daiches. –New York: Philosophical Library Publishers, 1957. –P. 206–225.
53. Dickstein M. Black Humor and History: Fiction in the Sixties / M. Dickstein // *Partisan Review*. –43 (No.2, 1976). –P. 185–211.
54. Fiedler L. The Divine Stupidity of Kurt Vonnegut / L. Fiedler // *Esquire* (September, 1970). –P. 195–203.
55. Fiene D. Kurt Vonnegut as an American Dissident: His Popularity in the Soviet Union and his Affinities with Russian Literature / D. Fiene. –N.Y., 1981. –P. 258–294.
56. Harris Ch. B. Contemporary American Novelists of the Absurd / Ch. B. Harris. –New Haven, Connecticut, 1971. –159 p.
57. Hassan I. Contemporary American Literature, 1945-1972 / I. Hassan. – N.Y., Ungar, 1973. –203p.
58. Kurt Vonnegut for President. The making of a Literary Reputation. *Literary Luxuries. American Writing at the end of the Millennium*. – Columbia-Missouri, 1995. –P. 137–150.
59. Kurt Vonnegut. *Dictionary of Literary Biography*. –Vol. 3: Documentary Series. –Detroit, Michigan, 1983. –P. 321–376.
60. Leeds M. *The Vonnegut Encyclopedia. An Authorized Compendium* / M. Leeds. Westport. –London, 1995. –693 p.
61. Mc Nelly W. Kurt Vonnegut as Science-Fiction Writer / W. Mc Nelly. – N.Y., 1981. –P. 87–97.
62. Scholl A.P. Vonnegut's Attack upon Christendom, *Newsletter of the Conference in Christianity and Literature* 22 (Fall 1972) / A. P. Schll. –Boston, 1976. –180 p.
63. Schultz M.F. *Black humor fiction of the 60s* / M. F. Schults. –Ohio Univ. Press, 1973. –156 p.

64. Stulov Y. Interracial Love and American American. Fiction of the 1980 – 90's: Lessons from the Future / Y. Stulov // American Studies. Yearbook 2001. – Minsk, EHU PRESS, 2001. –P. 429–439.
65. The Vonnegut Statement / ed. By Klinkowitz and Somer. – N.Y.: Delacorte, 1973. –218 p.
66. Vonnegut K. Slaughterhouse Five or the Children's Crusade / K. Vonnegut. – New York: Delacorte Press, 1969. – 186 p.
67. Veeder W. Technique as recovery: Lolita and Mother Night / W. Veeder. – N.Y., 1981. –P. 97–133.
68. Vonnegut K. Encyclopedia Americana. International Edition. – Vol. 28. –P. 233.

ABSTRACT

Structure. Diploma work «Artistic reconstruction of the past in the novel “Slaughterhouse-Five, or The Children’s Crusade” by Kurt Vonnegut» consists of an introduction, two chapters, methodological part, conclusion and bibliography. The amount of work is 72 pages.

Keywords:category of time, narrative flow, fragmentation, nonlinear narration, text interpretation, the Second World War, war as a borderline category.

The research object is an American novel in the context of world literature. And the subject of the research is the peculiarities of the artistic reconstruction of the past in the novel by Kurt Vonnegut “Slaughterhouse-Five, or The Children’s Crusade”.

The aim of this work is to explore and outline the features of the artistic reconstruction of the past on the example of “Slaughterhouse-Five”.

To achieve this goal the following **methods** were used in the study:

1. General theoretical research methods (induction and deduction, analysis and synthesis, abstraction, ascent from the abstract to the concrete, generalization);
2. Biographical method (its role is especially obvious when analyzing the reflection of the author’s individual experience in his literary works: when writing this work, we took into account the personal experience of Kurt Vonnegut in connection with the Second World War);
3. Hermeneutic method (it was used, in particular, in providing interpretation of key images in the novel);
4. Historical method (it is used in this work because the principle of historicism is taken as a basis - in the implementation of artistic reconstruction of the past);
5. Culturological method (it shows its relevance because the emphasis is on the role of Kurt Vonnegut’s work in reflecting the socio-cultural context of the era).